

Közlemények

JUHÁSZ GYULA

Két tárgyalás 1943 tavaszán (Feljegyzések Kállay Miklós 1943. április 1-i római és Horthy Miklós 1943. április 16–17-i klessheimi tárgyalásairól)

Közleményünkben 5 diplomáciai okmányt teszünk közzé, olyanokat, amelyekkel kapcsolatos tények jórészt ismeretesek és több feldolgozásban szerepelnek, de az eseményekről szóló okmányok vagy egyáltalán nem, vagy magyarul még nem jelentek meg. Az okmányok a következők:

1. Kállay Miklós feljegyzése 1943. április 1-én Mussolinivel folytatott megbeszéléséről.
2. P. Schmidt követ feljegyzése Hitlernek Horthy kormányzóval — Ribbentrop jelenlétében — folytatott 1943. április 16-i tárgyalásairól.
3. P. Schmidt követ feljegyzése Hitlernek Horthy kormányzóval — Ribbentrop jelenlétében — folytatott 1943. április 17-i délelőtti tárgyalásairól.
4. P. Schmidt követ feljegyzése Hitlernek Horthy kormányzóval — Ribbentrop jelenlétében — folytatott 1943. április 17-i tárgyalásairól.
5. A német külügyminisztérium feljegyzése a magyar kormányzóhoz.

Az 5 okmány forráslelőhelye is különböző. Kállay feljegyzése (illetve az arról 1945. február 17-én készített hitelesített magyar másolat) az Egyesült Államokból származik. (Hungarian Collection. National Archives Microcopy T-816 Washington D.C.) A Horthy—Hitler tárgyalásról készült feljegyzés a német külügyminisztérium irataiból, a német vádakot tartalmazó feljegyzés az Országos Levéltár külügyminisztériumi anyagának úgynevezett Szent-Iványi kéziratából való.

Mi indokolja mégis az 5 okmány együttes közzétételét? Elegendő indok lenne az is, amit fentebb már közöltünk. Ennél azonban többről van szó. A Mussolini—Kállay tárgyalás — melynek összefüggése a két héttel később lefolyt Hitler-Horthy megbeszélésekkel nyilvánvaló — egészen az utóbbi időkig Kállay emlékirataiból és C. A. Macartney: October Fifteenth című munkájából volt csak ismeretes. (Az utóbbinak e része alapvetően az előbbin alapul.) A Horthy—Hitler tárgyalásokkal összefüggésben a Horthy Miklós titkos iratai (Budapest, 1962) és az Allianz Hitler—Horthy—Mussolini (Budapest, 1966) című kötetek tettek közzé okmányokat. Néhány ehhez kapcsolódó fontos, de közvetett iratot közzétett a Wilhelmstrasse és Magyarország (Budapest, 1968) című okmánykötet is. A tárgyalásokról készített német feljegyzések azonban csak 1970-ben kerültek nyilvánosságra németül A.Hillgruber: Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler (Frankfurt am Main 1970) című okmánygyűjteményének második részében. A teljes német feljegyzés birtokában — s ezekkel az eseményekkel összefüggő egyéb német okmányok alapján — most módunkban van nemcsak összehasonlítást tenni a német és magyar okmányok között és viszonylag pontosan megismerni a tárgyalások történetét, de néhány kérdésben korrigálni is a korábban kialakított képet.

Azokról a kérdésekről, amelyek a klessheimi tárgyalásokon felmerültek, mindenekelőtt a Kállay-kormány béketapogatódzásairól az utóbbi években igen jelentős és elsődleges angol—amerikai források váltak kutathatóvá. Ismeretes az is, hogy a Klessheimben sokat emlegetett és a németek által hevesen támadott Nobel-díjas professzor, Szent-Györgyi Albert interjú adott a Magyar Televízió-nak, amelyben kitért a 30 évvel korábbi diplomáciai küldetésére is.¹ Az emlékeket a forrásokkal ebben a vonatkozásban is összevethetjük.

A római tárgyalások

Kállay Miklós miniszterelnök egy esztendeje húzódó bemutatkozó látogatására Mussolininél oly időpontban került sor, amikor a németek sztálingrádi és afrikai veresége után a tengelybarát kisállamok mindegyike megkezdte béketapogatódzásait az angol—amerikai szövetséges hatalmak felé. Az Egyesült Államok külügyminisztériumának egy 1943. március 13-án kelt feljegyzésében a következőket olvashatjuk: „A minisztérium növekvő számban kap olyan jelentéseket, amelyek a különböző ún. »csatlós államok« ama törekvéseit jelzik, hogy kapcsolatokat létesítsenek az Egyesült Államok hivatalos és nemhivatalos képviselőivel”. Majd felsorolja a magyar hivatalos és félhivatalos megbízottak jelentkezését Ankarában, Stockholmban és Lisszabonban; Maniu és Mihai Antonescu román küldötteit Svájcban és Törökországban, valamint számos bolgár tevékenységét Ankarában.²

Ugyanebben az időben, majd egy hónappal később, április 6-án az Egyesült Államok külügyminisztériumának küldött angol emlékirat így fogalmaz: „Az európai kis német csatlós államok közös tendenciája a kapcsolatok teremtése a külföldi brit képviselővel, hogy viszontbiztosítsák magukat egy német vereség esetére és ez a törekvés csak növekedni fog a tengely további kudarcaival”.³

A döntő mozzanat ennek a folyamatnak a megindulásában kétségtelenül a németek sztálingrádi veresége volt, amely egyrészt ezen országok kormányköreiből és a különböző polgári pártok reprezentánsaiban erős aggodalmat szült, és pedig nem elsősorban a német vereség, hanem a szovjet győzelem miatt; másrészt azt az általános meggyőződést váltotta ki még a hivatalos politikában és hadvezetésben is, hogy Sztálingrádot a nyugati hatalmak balkáni partraszállása fogja követni hamarosan.⁴ S ebben az összefüggésben került különleges fénycsóvába a szövetségesek afrikai győzelme a tengelybarát államokban.

Ennek a szituációnak az árnyéka vetült rá Kállay és Mussolini tárgyalásaira is. Szó sincs már Mussolininél sem a tengelyhatalmak győzelmébe vetett hitről. A tárgyalások legfontosabb témája az volt, hogy mely szövetséges hatalmakkal kellene a tengelynek különbékét kötnie: a nyugati hatalmakkal-e vagy a Szovjetunióval. Kállay — aki diplomáciai virágnyelven ugyan, a tengelyhatalmak tömbjén belüli, ahhoz kapcsolódó, de attól tendenciájában távolodó csoportosulás létrehozását szorgalmazta olasz vezetés alatt — vagyis a horizontális tengely némileg átalakított koncepcióját vetette fel ismét —, eléggé megdöbbenve fogadta Mussolini fejtegetéseit arról, hogy Németországnak a Szovjetunióval kellene különbékét kötnie, ha a végső összeomlást el akarja kerülni. Az olasz diktátor hangoztatta,

¹ Az interjú szövegét lásd: Valóság, 1974. 2. sz. 42—60.

² Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers (a továbbiakban: FRUS) 1943. Vol. I. Washington, 1963. 484—485.

³ Uo. 486.

⁴ Lásd erről részletesebben Ránki György e számban közölt tanulmányát.

hogy közelgő németországi látogatásakor ezt fel is fogja vetni Hitlernek. És valóban, mint ahogy az 1943. április 8—10-i Hitler—Mussolini tárgyalásokról készült feljegyzések bizonyítják, Mussolini igyekezett meggyőzni a Führert e lépés szükségességéről.⁵

Mussolini álláspontját a kétségbeesés szülte és nyilvánvalóvá vált, hogy Hitler ellenére, vagy Hitler nélkül nem képes és nem is akar különbékére törekedni, de még csak a német—olasz kapcsolatok lazítására sem mert gondolni. Ezt — mint a feljegyzésből kitűnik — határozott formában közölte is a magyar miniszterelnökkel. Ez okozta talán Kállaynak a legnagyobb csalódást, aki lemondóan volt kénytelen tudomásul venni, hogy Mussolininek nincs koncepciója, nincs „Balkán-politikája”. Vagyis éppen abban a tekintetben érte csalódás, amiben ő is ugyanúgy mint a román vagy bolgár „közép-európai realpolitikuskok” hinni akartak, hogy az antifasiszta nagyhatalmakat ki lehet játszani egymás ellen, s a háborúban való résztvételt Németország oldalán, nagyobb engedmények és erőfeszítések nélkül „le lehet lividálni”, mindenekelőtt a Szovjetunió rovására. Mussolini viszont nem hitt a nyugati hatalmakkal való ilyenfajta megegyezés lehetőségében. Az egyetlen dolog, ami eszébe jutott 1943-ban, valamiféle második „Breszt-Litovszk” Németország és a Szovjetunió között és ezután a döntés kikényszerítése nyugaton. Az persze neki sem jutott eszébe, hogy ez a lehetőség fennállt 1941-ig, és döntés mégsem született.

Kállay emlékirataiban⁶ Mussolinival folytatott tárgyalásai kapcsán szól több olyan kérdésről is, ami korabeli feljegyzésében nem szerepel. Így pl. állítólag hosszabban fejtegette a magyar kormány mérsékelt álláspontját a zsidó kérdésben, és kérte Mussolinit, hogy az olasz kormány ne alkalmazzon megkülönböztető rendszabályokat az Olaszországban élő magyar állampolgárságú zsidókkal szemben. Bár a jelentés — mint utaltunk rá — erről nem szól, feltehetőleg valóban napirendre került a római tárgyalásokon, hiszen erre az időre már elkészült a külügyminisztériumban az a feljegyzés, ami többek között a zsidókérdéssel kapcsolatos várható német vádakat igyekezett kivédeni.⁷

Másrészről, mint látni fogjuk, Kállay béketapogatódzásaiban ennek a problémának igyekezett hangsúlyt adni, politikáját magyarázandó a nyugati hatalmak felé.

Emlékiratai szerint Magyarország német megszállásának lehetőségét is felvetette a megbeszéléseken és Mussolini kérdésére, hogy milyen oka van ezt feltételezni, három dolgot említett: 1. Hadászati, mivel a katonák nem szeretik, ha akciórádiuszukban olyan ország van, amely nem feltétel nélküli csatlós; 2. a románok, akik szemüket Érdélyen tartva igyekeznek majd meggyőzni Hitlert, hogy ők a németek barátai a magyarok pedig nem; 3. a zsidókérdés, amely egyre jobban irritálja a németeket. Mussolini hangsúlyozva, hogy semmiféle ilyen törekvésről nem tud, megígérte, ha a közelgő Hitlerrel folytatott tárgyalásain bármiféle jelét észlelné a Magyarország német megszállására való törekvésnek, ellenezni fogja.⁸

⁵ Paul Schmidt: Hitler tolmácsa voltam. Budapest. 1971. 355; F. W. Deakin: The Brutal Friendship. London 1962. The Salzburg Meeting. 259—288.

⁶ Nicholas Kállay: Hungarian Premier, a personal account of a nation's struggle in the second world war. New York. 1954. 144—177.

⁷ Horthy Miklós titkos iratai. Budapest. 1962. 73. sz. irat. 373—385.

⁸ A klessheimi tárgyalások után Kállay részletesen informálta Mussolinit a magyar kormány ellen felhozott vádakról és Horthy válaszáról, közbenjárásra kérve fel Olaszországot a német—magyar viszonyban felmerült félreértések tisztázására. (O. L. Küm. Szent-Iványi kézirat. 823—827. old.) Úgy tűnik, Mussolini megnyugtatta a magyar miniszterelnököt, aki május 14-én Máriaassy Zoltán római magyar követ révén köszönetet mondott „teljesen megértő magatartá-

A jelentés megemlíti Kállay látogatását XII. Pius pápánál, de nem részletezi azt, s arról sem szól, hogy vatikáni látogatása után ismét találkozott Mussolinivel, hogy közölje vele a Szentszék álláspontját: a Vatikán csak abban az esetben tudna közvetíteni a hadviselő felek között a siker valamiféle reményével, ha Németországban és Olaszországban a rendszer megváltoznék, mert a szövetségesek semmilyen körülmények között sem tárgyalnak Mussolinivel és Hitlerrel.⁹

Az 1943-as „klessheimi évad”

A háború alatt rendszeressé vált, hogy Hitler időközönként egymás után magához kérte a tengelybarát országok államfőit vagy miniszterelnökeit az aktuális katonai és politikai problémák megbeszélésére. Ezekre rendszerint akkor került sor, amikor Hitler valami kudarcot akart megmagyarázni szövetségeseinek. A „klessheimi évad” a német külügyminisztérium házi használatra szánt kifejezése volt az ilyen témájú tárgyalások jellemzésére.

Hitler tárgyalási módszerének jellegzetessége, a zavaros, történeti utalásokkal teletűzdelt, ködös hadászati fejtegetésekbe bocsátkozó, a durva, tipikusan fasiszta frazeológiájú monológ az 1943-as klessheimi tárgyalások feljegyzéseiben is tükröződik. Ez az, amit Schmidt, Hitler tolmácsa, oly találóan „árny játékoknak” nevezett. Ezeknek a monológoknak azonban túl azon, hogy a tárgyaló partnert lehangereljék, a német erőfölénnyről meggyőzzék, mindig megvolt a határozott céljuk összefüggésben azokkal a témákkal, amelyek miatt a találkozót létrehozták. Lélektani előkészítésnek is nevezhetnénk.

Az 1943 tavaszi „klessheimi évadot” azért rendezték meg, mert a bomlás jelei a tengelyhatalmak táborában már jelentős méreteket öltöttek. Mussolini és Antonescu, Hitler „kedvencei” egyenesen a Führer szemébe mondták, hogy a kétfrontos háborút folytatni lehetetlen, s megegyezést kell keresni. Az előbbi a Szovjetunióval, az utóbbi a nyugati hatalmakkal való megegyezést ajánlotta. A német titkos szolgálat a magyar, román, bolgár, finn béketapogatózásokról az információk özönét gyűjtötte össze. A szovjet hadsereg sztálingrádi győzelmének óriási jelentőségét, azt, hogy valóban fordulatot jelentett a második világháború menetében, misem bizonyította jobban, mint az a tény, hogy a tengelyhatalmak táborában a „defetizmus szelleme” vált uralkodóvá, pedig a német hadseregek még birtokolták az egész európai kontinenst. A partnerek sürgetése, hogy a fegyverek mellé zárkozzék fel a diplomácia (ahogy Kállay megfogalmazta Mussolini előtt: a tengely aktív külpolitikája), közvetlen és riasztó jele volt Hitler szemében a bomlás méreteinek. Ezért most már nemcsak arra volt szükség, mint 1942-ben, hogy szövetségeseit kitartásra biztassa, most már fenyegetni is kellett, elriasztani a kiválás gondolatától vagy kísérletétől. Az 1943-as klessheimi

sáért” és értékes tanácsaiért. (NA Microcopy T—816, Lisbon Papers, roll 2197. Idézi: *Mario D. Fenyő*: Hitler, Horthy and Hungary. Yale University Press. 1972. 141.) Komoly közbenjárásról Hitlernél azonban nem igen lehetett szó, amit mutat az is, hogy amikor Hitler különmegbízottja, Schmidt Rómában beszámolt a Hitler—Horthy tárgyalásokról, Mussolini nem valami barátságosan nyilatkozott Kállayról. Kállay különösen rossz benyomást tett rá — közölte Schmidttel —, mert római látogatása alatt úgy tűnt fel „mint a magyar parlamentarizmus dicsőítője”. Schmidt jelentését idézi: *F. W. Deakin*: i. m. 291).

⁹ *Kállay*: i. m. 172—173. Mussolini ismertette Hitlerrel mindazt, amit Kállay a pápával folytatott tárgyalásairól vele közölt. (Schmidt jelentés 1943. április 20-án. Idézi: *F. W. Deakin*: i. m. 291.)

tárgyalássorozatot éppen ezért egy új szakasz kezdetének is tekinthetjük a harmadik birodalom diplomáciájának történetében.

A riasztás legcélravezetőbb eszközének a „bolsevista veszélyre” való hivatkozás látszott. Hitler gátlástalanul élt ezzel az eszközzel, de nyilvánvaló volt, hogy az ijesztgetés nem elég, hiszen a kelet-európai tengelykormányzatokat éppen az a félelem készítette a béketapogatódzásokra nyugat felé, amit bennük Sztálin-grád után a szovjet hadsereg megjelenésének lehetősége keltett. Hitler éppen ezért arról igyekezett meggyőzni szövetségeseit, így Horthyt is, hogy ne reménykedjenek a nyugati hatalmak és a Szovjetunió közötti ellentétekben, hogy a nyugat éppen olyan ellensége a tengelyhatalmaknak mint a Szovjetunió. Mindez persze abban a náci zsargonban került megfogalmazásra, amellyel először a „Mein Kampf”-ban találkozott a megdöbbsent világ.

1943-an azonban már Hitler sem hitt oly nagyon a szavak meggyőző erejében, és ezért a diplomáciai nyomás és zsarolás kézzel foghatóbb eszközeit is igyekezett felhasználni. Ezek közé tartoztak azok a kísérletek, amelyek a magyar kormány „kompromittálását” célozták a nyugati hatalmak előtt. Jellemző volt ebben a vonatkozásban a Hitler—Horthy tárgyalásokról közzétett közös kommüniké története. A kommüniké, amely a szokásos módon a teljes egyetértést kívánta hangsúlyozni a nyilvánosság felé, ezzel a mondattal záródott: „A Führer és a kormányzó annak a szilárd elszántságuknak adtak kifejezést, hogy a bolsevizmus és angol—amerikai szövetségesei elleni harcot állhatatosan, a végső győzelemig folytatják.” Horthy — külügyi szakértőire hallgatva — ezt a mondatot nem akarta elfogadni, illetve mindenáron ki akarta hagyni a nyugati szövetségesekre utaló szövegrészt. Ribbentrop már a salzburgi pályaudvaron, a legsúlyosabb következményekkel fenyegetődött, ha a kormányzó nem járul hozzá a szöveg német változatához. E nyomásra Horthy végül is beleegyezett a kommüniké közzétételébe.¹⁰ De épp oly jellemző az 1943-as tavaszi helyzetre az is, hogy Ullein-Revitzky, a külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője nem volt hajlandó a közleményt a fenti záró mondattal leadni mindaddig, amíg Horthy vissza nem ér Budapestre. S mivel a kormányzó letagadta, hogy hozzájárulását adta volna az angol—amerikai szövetségesekre utaló mondatrészhez, a magyar sajtóban a közös közlemény e kitétel nélkül jelent meg.¹¹

Az 1943-as német—magyar tárgyalásokon a lélektani ráhatások közé tartozott a doni ütközetben megsemmisült második magyar hadsereg teljesítményének bírálata, az a beállítás, hogy a vereség a magyar hadsereg rossz szellemének, fegyelmetlenségének, „kommunista fertőzöttségének” köszönhető. Ez különösen érzékenyen érintette Horthyt. Nem kevésbé Hitler elismerő szavai a román hadsereg és hadvezetés működéséről, ami végül is arra a megjegyzésre készítette a kormányzót, hogy úgy látszik Magyarország már nem „kedvencé” Németországnak. A megbeszéléseken terítékre került témák közül figyelemre méltó a magyarországi német lakosság kitelepítésének lehetőségéről folytatott eszmecsere. Horthy panaszkodott a Volksbund izgató tevékenysége miatt és felvetette: nem lenne-e helyes a magyarországi németek kicserélése, ami „megnövelné a magyar életteret is”. A jegyzőkönyvekből úgy tűnik, hogy az SS-be toborzott és német

¹⁰ Szegedy-Maszák Aladár, 1943-tól a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, C. A. Macartneyhez intézett levelében ezzel kapcsolatban a következőket állítja: „I should think that Horthy actually agreed to the text, yielding to Ribbentrop's last minute insistence.” (St. Antony's College, Oxford, Macartney Collection.)

¹¹ Lásd ezzel kapcsolatban Rintelen feljegyzését Weizsäckernek 1943. április 22-én. Idézi: Mario D. Fenyő: i. m. 130.

állampolgárságot nyert magyarországi németek családtagjainak áttelepítéséről szóbeli megállapodás született.¹²

A komor hangulatú tárgyalások egyetlen humoros mozzanata az lehetett, amikor Horthy tengerész múltját felidézve, a tengeralattjárók eredményesebb működése érdekében javasolta: lássák el a tengeralattjárókat egyszemélyes sárkányokkal, és ily módon ha a hajók egyszerre vannak a felszínen, a haladásuk által keltett légáramlattól 100 m magasban sikló sárkányok megfigyelői óriási térséget tudnának áttekinteni. Hitler néhány szót szolt az elektromos lokátorokról, amiről a kormányzónak érezhetően fogalma sem volt, valamint arról, hogy mit csináljanak a sárkányokkal, ha a légi támadás miatt a hajóknak le kell merülniök.

Amint várható volt, az ún. zsidókérdés igen nagy teret kapott a megbeszéléseken. Az előzményekhez tartozott az 1942 őszén a magyar kormányhoz hivatalosan eljuttatott német követelés, hogy hajtsák végre a zsidók deportálását, amit a Kállay-kormány 1942 decemberében visszautasított.¹³ Ami a klessheimi tárgyalásokon a zsidókérdésben új mozzanat volt, az a brutális nyíltság, amely nem hagyott kétséget afelől, hogy a zsidókérdés megoldása a német vezetés számára egyenlő a zsidók fizikai megsemmisítésével.

A zsidókérdés mellett a kétnapos tárgyalás fő témája a Kállay-kormány „defetista politikájának” heves bírálata volt. A német külügyminisztérium által csokorba gyűjtött információkat, amelyek a Kállay-kormány „megingását”, az „ellenség felé való útkeresést” bizonyították, ezek közül is elsősorban a nyugati hatalmakkal való titkos tárgyalásokat, Hitler és Ribbentrop vissza-visszatérő makaességgel sorolta fel Horthynak. Érdeemes ezeket összevetni a ma rendelkezésünkre álló forrásokkal.

Béketapogatódzások¹⁴

A tárgyalások jegyzőkönyveiből, a német kormány jegyzékéből látható, hogy a németek eléggé tájékozottak voltak az 1943 elején meginduló magyar béketapogatódzásokról. Pontos ismereteik voltak Frey András megbízatásáról, és jól ismerték Szent-Györgyi Albert törökországi tárgyalásait is. Ezzel kapcsolatban több kérdés merül fel: Honnan származtak a németek információi? Mi volt Szent-Györgyi megbízatása, kivel és miről tárgyalt? Mi volt a szövetséges hatalmak álláspontja 1943 első felében a magyar közeledésről, s különösen, hogyan értékelték Szent-Györgyi Albert misszióját?

Az angol—amerikai és német titkos diplomáciai és egyéb dokumentumok birtokában ma már megközelítően pontos választ lehet adni a felmerülő kérdésekre.

Ami a német információkat illeti, Hitler és Ribbentrop hangsúlyozottan hivatkoztak arra, hogy azok nem ügynöki jelentések, hanem főleg külföldi követéségek felfogott és megfejtett táviratain alapulnak. Nincs okunk ennek az állításnak részleges igazságát kétségbe vonni, különösen amióta ismeretessé vált, hogy

¹² Lásd a 4. sz. iratot.

¹³ Az ezzel kapcsolatos okmányokat lásd: A Wilhelmstrasse és Magyarország. (Budapest. 1968) 517—522. sz. iratait. 695—704.

¹⁴ A hazai történeti irodalomban a Kállay-kormány titkos tárgyalásaira használt „kiugrási kísérletek” helyett pontosabb és kifejezőbb a szövetséges hatalmak korabeli dokumentumaiban és a nemzetközi irodalomban használt „béketapogatódzások” (peacefealers) kifejezés bevezetése.

éppen 1943 tavasza volt az az idő, amikor az ankarai angol követségen az ún. Operation Cicero működésbe lépett.¹⁵ És az is lehetséges, hogy az Abwehrnek más követségek számjeltáviratait is sikerült időnként megfejteni. Ami figyelemre méltó azonban az az, hogy az egyetlen viszonylag pontos szöveg Szent-Györgyi és Frey küldetésével kapcsolatos, s hogy más, még a Hitler—Horthy találkozó előtt lezajlott törökországi titkos tárgyalásokról (erre még visszatérünk) a németek nem szereztek tudomást. Az is eléggé közismert, hogy a későbbi, már sokkal konkrétabb, az előzetes megállapodásig jutó tárgyalásokról a németeknek nem volt megbízható információjuk. Kállay arról ír emlékirataiban, hogy az egy évvel későbbi klessheimi tárgyaláson, ahol Hitler Magyarország megszállását jelentette be, Horthy ama kérdésére: Milyen tényekre alapozza vádjait, a Führer még mindig arra hivatkozott, hogy a magyar miniszterelnök Szent-Györgyit Törökországba küldte kapitulációs tárgyalásokra.¹⁶

Szent-Györgyi „lebukásával” kapcsolatban eléggé elterjedt a történeti irodalomban az a felfogás, hogy a Nobel díjas professzor tapasztalatlanságból először magukat angoloknak mutató Gestapo ügynökökkel tárgyalt.¹⁷ Ez a felfogás Kállaytól ered, aki arra hivatkozik, hogy már 1943 tavaszán bizalmas jelentéseket kapott arról, miszerint Szent-Györgyi a német titkos szolgálat embereivel tárgyalt, s innen volt Ribbentrop értesülése.¹⁸ Ezzel szemben Szent-Györgyinek eléggé határozottan az a meggyőződése, hogy tárgyaló partnerei nem voltak német ügynökök. Erről a következőket nyilatkozta: „...mikor elmentem Istambulba, akkor először felkerestem egy magyar újságíró, akiről úgy gondoltam, hogy rendes magyar ember. Elmondtam neki a problémámat, és ő azt ígérte, hogy össze fog hozni két angol diplomatával másnap egy klubhelyiségben. Meg is tette. Most az ilyesmi nagyon egyszerűnek hangzik, de akkor nagyon izgalmas volt, mert az ember nem tudta, hogy két német kémmeleggel, vagy tényleg két angol diplomatával beszél. Nekem nagyon finom fülem van az angol kiejtésre, úgyhogy rögtön észreveszem, ha valaki német eredetű. De ez valahogy megnyugtatóan hangzott, úgyhogy elmondtam nekik mindent...”¹⁹

Szent-Györgyi professzor érzékenységét az angol kiejtésre természetesen nem tekinthetjük bizonyítéknak, de meggyőződését, hogy nem német ügynökökkel tárgyalt, több dolog valószínűsíti: a) Az általa említett újságíró feltehetőleg Pálóczy Horváth György volt, az angol titkos szolgálat törökországi kirendeltségének tagja, aki nyilvánvalóan a megfelelő emberekkel hozta össze Szent-Györgyit. b) Ezt, mint látni fogjuk, tanúsítják azok az angol—amerikai titkos diplomáciai okmányok, amelyek az üggyel foglalkoznak. c) A német információk eléggé pontosak Frey missziójáról is, de vele kapcsolatban a „német ügynök” variáció nem merült fel. d) Szent-Györgyi külön tárgyalt amerikai közvetítőkkel is, amiről a németek szintén tudomást szereztek.

Az ügyre — a dolog természete miatt — feltehetőleg sohasem fog teljes fény derülni, nagyon valószínű azonban Ribbentrop állítása mellett az a variáció, amelyet Mario D. Fenyő német okmányokra hivatkozva ír le, hogy tudnillik a németek Szent-Györgyi missziójáról Mészáros professzor révén értesültek, akit mint Kállay megbízottját ugyancsak megemlítettek a klessheimi tárgyalásokon.

¹⁵ *Bazna Elyesa*: I Was Cicero. London 1962.

¹⁶ *Kállay*: i. m. 428—429.

¹⁷ *C. A. Macartney*: October Fifteenth 2. köt. 142; Horthy Miklós titkos iratai. 399; *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919—1945. Budapest. 1969. 275.

¹⁸ *Kállay*: i. m. 181.

¹⁹ Valóság, 1974. 2. sz. 55.

Mario D. Fenyő a következőket írja: „Van alapja azonban feltételezni, hogy a birodalmi vezetők a misszióról Szent-Györgyi kollegája, Mészáros professzor révén informálódtak. Úgy tűnik, hogy Mészáros a német Abwehr bécsi hivatalának dolgozott, és háromszáz török fontot kapott szolgálataiért minden hónapban.”²⁰ Mindenesetre figyelemre méltó, hogy Mészáros professzor neve csak német okmányokban szerepel, de vele kapcsolatban semmi konkrétumról nincs szó. Kállay könyvében csak a német jegyzék szövegének idézésekor fordul elő a név.

Rátérve Szent-Györgyi Albert törökországi tárgyalásainak érdemi részére, a német információkat összevetve az angol—amerikai okmányokkal, az alábbi kép bontakozik ki:

Az angol dokumentumok szerint 1943. február 7-én vette fel a kapcsolatot Szent-Györgyi az angol megbízottakkal. Közölte velük, hogy számos magyar reprezentatív személyiség nevében beszél, beleértve a miniszterelnököt is. Kijelentette: Magyarországon a fasisztákat kivéve minden politikai párt és más szervezet támogatná őt (Szent-Györgyit), hogy mint miniszterelnök kormányt alakítson a német hadsereg összeomlása előtt, vagy alatt, s hogy még a magyar fasiszták is eltűrnék őt a kormány élén, feltételezve, hogy távoltartja az általános megtorlást. Beszámolt arról, hogy a magyar hadsereg támogatására nem lehet számítani, amíg legalább 25 német származású vagy német szimpatizáns főtisztet el nem távolítanak. Mindenesetre a jelenlegi honvédelmi miniszter (Nagybacsoni Nagy Vilmos) két hadtestet előkészített, amely nincs német befolyás alatt. Szent-Györgyi hangoztatta azt is, hogy a magyar kormány nem fog újabb csapatokat küldeni a szovjet frontra. Végül felajánlotta szolgálatait a szövetségeseknek, ha „szándékukban áll helyreállítani egy olyan Magyarországot, amely képes lenne eredményesen résztvenni Európa újjáépítésében”. Mint miniszterelnök megtisztítaná a vezérkart 2 hét alatt, remélve, hogy azután felajánlhatja Magyarországon katonai szolgálatait a szövetségeseknek.²¹

Ugyanezekben a napokban Szent-Györgyi Albert találkozott a Socony-Vacuum Oil Company istambuli képviselőjével is, és egy memorandumban a következőket közölte vele: „Mielőtt elhagytam hazámat, látogatást tettem a miniszterelnöknél közölve vele, hogy kiutazom ezen az úton, hogy megpróbáljak beszélni Mr. Steinhardt-tal (az USA nagykövete Ankarában) és megkérdeztem, tehet-e valami szívességet neki. Ő (Kállay) megkért engem, közöljem Mr. Steinhardt-tal, hogy

1. egyetlen katonát vagy fegyvert sem ad többet Németországnak,
2. ő jelenleg és a jövőben is kiabálni fog a zsidók ellen, de gyakorlatilag nem tesz semmit és 70 000 menekült zsidót bújtat az országban,
3. jelenleg még nem tud más politikát folytatni, mert ebben az esetben Magyarországot megszállnák a németek, totálisan mozgósítanák a szövetségesek ellen, és a zsidókat kiirtanák.”

²⁰ Mario D. Fenyő: i. m. 124. Fenyő Grotenak az OKW-hoz küldött 1943. július 16-i „Geheime Reichssache” jelentésére hivatkozik (NA Microcopy T—120. roll 688, 311975). A szerző ugyanakkor Mészáros védelmében megemlíti, hogy az általa a németeknek adott információk pontatlanok voltak, és hogy a német külügyminisztérium továbbra is „bűnösnek” tartotta Szent-Györgyivel együtt, mint „akik kapcsolatot tartottak fenn az ellenséggel”, ezért a következő alkalommal visszautasították német transitvizum kérését. (Feine ceruza jegyzetére hivatkozik az 1944. január 31-i memorandumon, amely Mészáros tisztázását kérte. NA Microcopy. T—120. roll. 688, 311980.)

²¹ Public Record Office. F. O. Hungary. 371. C2652/155/18. Idézi: *Sir Llewellyn Woodward: British Foreign Policy in the Second World War.* London. 1971. Vol. 3. 141—146.

A memorandumban Szent-Györgyi továbbá megemlítette, hogy Ulllein-Reviczky különleges feltételeket ajánlott számára egy lehetséges fegyverszünetre vonatkozólag, s neki magának elegendő befolyása van, hogy megfelelő időben a kormány politikáját a kívánt útra terelje.²² Érdemes a fenti szöveget összevetni Ribbentrop közlésével az április 16-i megbeszéléseken.²³ Ugyanerről Szent-Györgyi budapesti interjújában így emlékezett: Kállay azt mondta „Nagyon jó, menjél, mondd meg az angoloknak, hogy én azért ordítok a zsidók ellen, mert ha én nem ordítok, akkor egyszer jön a Hitler és kérdezi, mi van a zsidókkal? De amíg én ordítok, addig azok biztonságban vannak, és én 40 vagy 50 ezer zsidót bújtatok itt Magyarországon. Szóval, menj el és intézkedj. És mondd meg az angoloknak, hogy én mint miniszterelnök kész vagyok bármikor átállni hozzájuk. Amint a lehetőség megvan. De most nincs lehetőség, mert itt a német hadsereg.”²⁴

Horthy végül is nem tagadta a klessheimi tárgyalásokon, hogy Szent-Györgyi találkozott Kállayval törökországi utazása előtt, de tagadta, hogy bármiféle megbízatást kapott volna a miniszterelnöktől. Ugyanezt fejtette ki a Hitlernek írt május 7-i levelében is.²⁵ Ez természetes. Annál meglepőbb viszont, hogy Kállay emlékirataiban is azt állítja: nem hatalmazta fel Szent-Györgyit a szövetségesekkel való tárgyalásra, bár azt nem tagadja, hogy beleegyezett a kapcsolatok keresésébe a szövetségesekkel „politikánk megvilágítása érdekében”.²⁶ Arra hivatkozott, hogy nagyra becsüli ugyan, de ilyen ügyeket nem bízott volna a kiváló tudósra. 1945 szeptemberi kihallgatásán Horthy is hangoztatta, hogy bolondság lett volna Kállaytól ilyen megbízást adni Szent-Györgyinek, akit nem ismert és aki nem rendelkezett diplomáciai tapasztalatokkal.²⁷ Ha ez az érvelés első hallásra elfogadhatónak tűnik is, teljesen valószínűtlen, hogy Szent-Györgyi felhatalmazás nélkül közölte volna a szövetségesekkel mindazt, ami Kállayra vonatkozott. A dolog megértéséhez úgy tűnik ismét fel kell hívni a figyelmet a tárgyalások időpontjára, arra az általános meggyőződésre, hogy az angol—amerikai hadsereg balkáni inváziója rövidesen bekövetkezik, ami nemcsak a kormány, de a polgári ellenállás vagy ellenzék erőtől a konzervatív jobboldali, de nem németbarát politikuskokig nagyon széles táborat valamiféle cselekvésre ösztönzött.

A németekkel ellentétben a szövetségesek Szent-Györgyi misszióját nem úgy fogták fel, mint a hivatalos magyar kormány képviselőjét. (Ezt Szent-Györgyi sem állította soha.) Szent-Györgyi tárgyalásainak jelentőségét éppen ez adta meg. S itt térhetünk rá a harmadsorban felvetett kérdésünkre: Hogyan fogadták a szövetségesek a magyar béketapogatózásokat?

Szent-Györgyi tárgyalásai előtt az angol kormány eléggé elutasító volt a magyar béketapogatózásokkal szemben. Az volt az álláspontja, hogy Magyarország nem várhat sem szimpátiát, sem kíméletet mindaddig, amíg folytatja a harcot Nagy-Britannia szövetségesi ellen és asszisztál a tengelyhatalmaknak.²⁸

²² Steinhardt távirata Washingtonba 1943. február 13-án. NA. Record Group 59, 864.00/1057. Idézi *Mario D. Fenyő*: i. m. 123.

²³ Lásd a 2. sz. iratot e szám 511. oldalán.

²⁴ Valóság, 1974. 2. sz. 55.

²⁵ Horthy Miklós titkos iratai. 75. sz. irat. 391—397.

²⁶ *Kállay*: i. m. 181.

²⁷ Interrogations of Horthy, NA Record Group 59. Idézi: *Mario D. Fenyő*: i. m. 123.

²⁸ Az angol kormány 1943. március 10-i táviratában, amelyet az Egyesült Államok kormányához intézett, s amelyet március 14-én kivonatolva a szovjet kormánynak is elküldtek

Ez az álláspont tükröződött a Frey Andrásnak adott válaszban is, ami bármiféle politikai megegyezés lehetőségére való utalás nélkül, egyszerűen két magasrangú katonatiszt kiküldését kérte a katonai kérdések megbeszélésére.

Szent-Györgyi jelentkezése után az angol kormány álláspontja bizonyos értelemben megváltozott. A szövetségeseknek küldött már említett angol memorandumban olvasható: „Ami a legutóbbi magyar tapogatózásokot illeti . . . Őfelsége kormánya hajlamos azt gondolni, hogy azok, amelyek Ankarán keresztül történtek — különösen Szent-Györgyi professzor részéről — bizonyos mértékig más kategóriába tartoznak mint a megelőzőek. Az összes korábbi közeledések tisztán a magyar kormány ösztönzésére történtek, hogy megpróbálják viszontbiztosítani saját pozícióikat; és Őfelsége kormánya még mindig nem látja előnyösnek, hogy közeledő magatartást tanusítson irányukba. Másrésztől úgy tűnik, hogy Szent-Györgyi professzor bizonyos függetlenséget élvez és sok szempontból olyan személynek látszik, akivel hasznosnak tűnne diszkrét kapcsolatotak fenntartani megfelelő titkos csatornákon.”²⁹

A szimpátia kétségtelenül Szent-Györgyi professzornak szólt, az angol megfontolások mögött azonban az az értékelés húzódott meg, hogy Magyarországon a Németországtól távolodni kívánó, vagy németellenes erők pozíciója erősödik, ami hatást gyakorolhat a jelenlegi kormánypolitikára. S bár egy korai és döntő fordulat a magyar politikában nem valószínű, a magyarországi általános helyzet mégis alkalmasnak látszik arra, hogy a szövetségesek korábbi rideg magatartását Magyarországgal szemben némileg módosítsák. A memorandum magyarországi helyzetelemzése megemlíti: a második magyar hadsereg doni katasztrófája óta jelentősen megerősödött az a törekvés, hogy ne küldjenek magyar haderőt a keleti frontra. Magyarország függetlenségének nagyobb részét őrizte meg mint a többi délkelet-európai csatlós állam. Egy viszonylagosan erős demokratikus ellenzék alakult ki, amely főleg a Kisgazdapártra és a Szociáldemokrata Pártra, a funkcionáló szakszervezeti szervezetekre és az értelmiségiekre alapozódik. Létezik egy nacionalista indítású és németellenes érzelmű jobboldali ellenzék is, amellyel összeköttetésben van Bethlen gróf is. Ezeknek a szervezeteknek a vezetői meglepően nyíltak és a magyar parlamentben és azon kívül tartott beszédekben elítélték a magyar politika jelenlegi orientációját. Hivatkozik arra, hogy Serédy hercegprímás nyíltan megbélyegezte a náci orientációt, hogy Baranyai Lipót, a Nemzeti Bank elnöke lemondott, tiltakozásul a Németországnak tett koncessziókért; hogy Magyarországon nem sikertelen erőfeszítések történtek a zsidóüldözések mérséklésére. Végül az emlékirat megemlíti, hogy tekintettel a hagyó-

az üzenetet április 6-án a washingtoni angol nagykövet memorandum formájában adta át az USA külügyminisztériumnak), szerepel a korábbi álláspont ebben a formában: „. . . so long as Hungary continues to fight against our Allies and to help the Axis she can expect neither sympathy nor consideration.” PRO. F. O. Hungary 371 34495/c.; FRUS. 1943. I. 488.

²⁹ Az angol kormány 1943. április 6-i memorandumja. FRUS. 1943. I. 489: „As regards the recent Hungarian approaches. . . His Majesty's Government are inclined to think that those received through Angora, in particular that from Professor Szent-Györgyi, are in a somewhat different category from those made previously. The earlier approaches had all been clearly instigated by the Hungarian Government in an attempt to reinsure their own position; and His Majesty's Government still see no advantage in adopting a forthcoming attitude towards them. Professor Szent-Györgyi on the other hand appears to enjoy a certain independence and in many respects he seems to be a person with whom discreet contact might usefully be maintained through suitable underground channels.”

mányos olasz befolyásra a magyar politikában, Olaszország további meggyengülése és az olasz—német kapcsolatok lazulása befolyásolhatja Magyarországot.³⁰

A fentiek alapján az angol kormány úgy vélte és véleményét megfontolásra ajánlotta szövetségeseinek, hogy a Magyarországgal szembeni propagandában és a magyar béketapogatódzásokra adandó válaszban hangsúlyozzák ugyan, hogy egy olyan rendszer, amely támogatja a tengelyhatalmakat és harcol a szövetségesek ellen, nem várhat szimpátiát és kíméletet; hogy nem mehetnek bele semmiféle ígértbe Magyarország jövőjét illetően és nem bocsátkozhatnak tárgyalásokba magyar személyiségekkel azon az alapon, hogy megfelelő időben ezek képesek lennének egy magyar kormányt létrehozni, a jövőben tegyék hozzá: a szövetségesek szívesen látnak további pozitív irányú fejleményeket Magyarországon, bár nyilvánvalóan nincs mit kezdeniük egy olyan rendszerrel, amely magát a tengelyhatalmakhoz kötötte és nem provokált támadást indított a szövetségesek ellen. Továbbá, hogy eloszlassuk a magyarok félelmét egy esetleges szigorúbb „Trianontól”, annak hangsúlyozása mellett, hogy Magyarországnak megfelelő jóvátételt kell adni a szövetségeseknek, világossá kell tenni: Anglia nem kívánja Magyarországot feldarabolva látni, vagy a magyar népet büntetni kormányai ostobaságaiért. A szövetségesek magatartását befolyásolhatják olyan magyar gyakorlati lépések, amelyek a tengelyhatalmaktól való elszakadásra irányulnak és siettetik az Egyesült Nemzetek győzelmét és saját maguk felszabadulását.

Az angol memorandum hozzátette ehhez, hogy az angol kormány bizonyos figyelmet tanusít egy jövőbeni dunai föderáció iránt. Nagy gondot kell természetesen fordítani ebben a tekintetben a csehszlovák és jugoszláv érzékenységre, ámbár legutóbb bizonyos jeleit lehetett tapasztalni egy kevésbé rideg magatartásnak csehszlovák részről Magyarországgal szemben.³¹

³⁰ Uo.: „The existing opposition to the despatch of Hungarian troops to the Eastern front has been much strengthened by the recent disasters to the Hungarian armies in the east. Hungary has succeeded in preserving a greater degree of independence than any other satellite in South Eastern Europe. A relatively strong democratic opposition has emerged based mainly on the Peasant and Socialist Parties, upon the Trades Union organizations, which still function in Hungary, and upon the intellectuals. There is also a right-wing opposition, with which Count Bethlen is connected, guided mainly by nationalist and anti-German feelings. Leaders of these organizations have been surprisingly outspoken and speeches have been made inside and outside the Hungarian Parliament condemning the present orientation of Hungarian policy. The Primate, Cardinal Seredi, has also denounced Nazi conceptions publicly. Baranyai, the Governor of the National Bank, has recently resigned in protest against Hungarian concessions to Germany. There have been not unsuccessful efforts in Hungary to moderate the persecution of the Jews. Finally developments in Italy have closely influenced Hungarian policy for many years past and any further weakening in Italy's position and especially in her ties with Germany will have a close effect upon Hungarian policy.”

³¹ Uo.: „Although His Majesty's Government do not consider that any early and decisive change in Hungarian policy is likely, the general background seems favourable for some slight modification of the rigid attitude which His Majesty's Government have hitherto adopted towards Hungary. The accordingly propose in response to any serious Hungarian peacefeeler and in their propaganda to Hungary to follow in future the following line: — His Majesty's Government cannot enter into any undertakings regarding the future of Hungary nor are they prepared to negotiate with individual Hungarians on the basis that they may in due course be in a position to establish a Hungarian Government. However, instead of confining themselves to saying as hitherto, that „so long as Hungary continues to fight against our Allies and to help the Axis she can expect neither sympathy nor consideration,” His Majesty's Government would propose in future to add that they have been glad to note certain developments within Hungary in the right direction, such as those referred to in the preceding paragraph, but that they obviously can have nothing to do with a regime which allied itself with the Axis and, without provocation,

Szent-Györgyi Albertnek lényegében ebben az értelemben adtak választ Törökországban, megígérve, hogy megfelelő időben üzenetet kaphat és kérve, hogy további információkat juttasson el az angol megbízottakhoz.³² Szent-Györgyi erről a következőket mondta: „Másnap jött a válasz Londonból, hogy én menjek vissza Magyarországra, állítsak fel egy titkos rádióállomást, és közvetítsek köztük és Kállay között . . .”³³

Az amerikai és a szovjet válasz az angol javaslatokra csak hónapokkal később érkezett meg, így az angol kormány változatlanul nem volt hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni az 1943 áprilisában jelentkező újabb magyar megbízottakkal. Ebben az időben kísérlete meg a kapcsolatok felvételét Bernben, a brazil követen keresztül Bakách-Besseney György, az angol és amerikai követekkel, de közeledése visszautasításra talált. Barcza ugyancsak megjelent Svájcban. Norton angol követ utasítást kapott, hogy ne találkozzék vele, de más úton puhatolja ki, mit akar mondani a volt londoni magyar követ. Végül az áprilisi kísérletek közül talán a legjelentősebb ismét Törökországban történt. Az angol külügyminiszteriumnak az Egyesült Államokhoz intézett és 1943. április 20-án keltezett memoranduma felsorolja azokat az újabb kísérleteket, amelyek magyar részről történtek. Ebben olvashatjuk: „Őfelsége ankarai nagykövete jelentette, hogy holland kollegája látogatáson fogadott egy magyart, Schrecker Károlyt, aki azt állította, hogy számos magyar vezető nevében beszél, a konzervatívoktól a szocialistákig, akik megkérték, magyarázza meg Őfelsége kormányának Magyarország múltbeli és jelenlegi helyzetét, világítsa meg a jövővel kapcsolatos nézeteket és szerezzen információkat Őfelsége kormányának álláspontjáról. A holland követ értesítette: Schrecker látogatása a magyar miniszterelnök tudtával történt és hogy neki (Schreckernek) van egy levele, amit Őfelsége kormányához akar eljuttatni.”³⁴

A memorandum a továbbiakban közli, hogy az angol követet utasították: személyesen ne lépjen érintkezésbe Schreckerrel, de más csatornákon tudja meg, mit kíván mondani. Végül megemlíti, hogy az információkat ismertették a szovjet kormánnyal is.³⁵

attacked in turn Great Britain's Czechoslovak, Yugoslav and Soviet Allies. With a view to disposing of Hungarian fears of a new and more far-reaching Trianon settlement, the line might then be developed that, although Hungary will have to make adequate restitution to our Allies, His Majesty's Government have no desire to see Hungary torn to pieces or to penalise the Hungarian people for the follies of their Governments. Our attitude and that of our Allies will inevitably be influenced by the practical steps taken by the Hungarians themselves to free themselves from Axis domination and to hasten the victory of the United Nations and their own liberation.”

³² Woodward: i. m. 142.

³³ Valóság, 1974. 2. sz. 55.

³⁴ FRUS. 1943 I. 490—491: „His Majesty's Ambassador at Ancara has reported that his Netherlands colleague has received a visit from a Hungarian, Charles Schrecker, who stated that he had been asked by a number of leading Hungarians, from Conservatives to Socialists, to explain to His Majesty's Government Hungary's past and present position and his views as to the future and to obtain information as regards the views of His Majesty's Government. The Netherlands Minister understood that Schrecker's visit had been made with the knowledge of the Hungarian Prime Minister and that he had a letter which he wished to deliver to His Majesty's Government.”

³⁵ U.o. A Schrecker-misszió története annál inkább érdekes, mert erről sem a magyar, sem a német okmányokban, sem pedig Kállay emlékirataiban nem történik említés. Macartney sem ír róla. Egyetlen emlékirat — igaz eléggé autentikus — számol be részletesen Schrecker tevékenységéről: Pálóczy-Horváth György munkája. (*G. Pálóczy-Horváth: The Undeclared. London. 1959.*) Pálóczy-Horváth csak Schrecker nevének kezdőbetűjét (Sch.) használja, de az általa leírtakat összevetve az angol—amerikai okmányokkal, az ügy és a név félreértés nélkül azonosítható.

A tárgyalások közvetett úton az angol titkos szolgálat istanbuli vezetője és Pálóczy Horváth György révén megindultak. Schrecker egy hosszú emlékiratot kívánt az angol kormányhoz eljuttatni, amelynek lényege a következő volt: a magyar kormány nem fog ellenállni az angol—amerikai hadseregeknek, ha Magyarország megszállásában nem vesznek részt szerb, horvát, cseh vagy román csapatok; ha a szovjet hadsereg nem támadja meg az országot; ha Budapestet nem bombázzák. Amennyiben az angol kormány kész elfogadni ezeket a feltételeket, Magyarország ama kötelezettsége fejében, hogy nem harcol az angol—amerikai hadsereg ellen, a végrehajtás napjait rögzíteni lehetne a szakértők előzetes megegyezése alapján, akiknek találkozására sor kerülhetne, mihelyt a helyzet érett rá.³⁶

Mint látható, a javaslat jelentős változást mutat ahhoz az üzenethez képest, amit Frey András vitt Törökországba. A korábbi ajánlatot konkretizálva felsorolja azon országok hadseregeit, amelyeket nem kíván az ország területére beengedni. Nyilván úgy gondolták, hogy a korábbi fogalmazás félreértésekre adhat alkalmat. A „partizán alakulatok” helyett most már a szomszédos országok reguláris hadseregeiről beszél. Sőt a szöveg Romániát is említi, valószínűleg abból a megfontolásból, hogy a románok esetleg Magyarországot megelőzve fognak a szövetségesek oldalára állni. A klessheimi feljegyzésekből kitűnik, hogy Horthy-nak szilárd meggyőződése volt: a szövetségesek átkelve a Dardanellákon, Románia felől kezdik meg támadásukat. Erről még vitakozott is Hitlerrel.³⁷ A Frey-féle szövegben a Szovjetunióról csak közvetve van szó, amennyiben csupán az angol, amerikai és lengyel hadseregekről beszél, amelyek előtt a határokat megnyitnák. Itt már külön feltétel a szovjet hadsereg távolmaradása. Schrecker szövege már nem beszél a németek elleni pozitív akciókról, sem pedig arról, hogy a javaslatnak nem a rendszer megmentése a célja.³⁸

Másfelől ez az ajánlat már tartalmazott utalást arra, hogy kellő időben a magyar kormány hajlandó szakértők kiküldésére a fordulat katonai és technikai részét lebonyolítandó. Valószínűleg ez az egyik oka annak, hogy az angolok bizonyos figyelmet szenteltek az ügynek, továbbá az, hogy az ajánlat mögött valószínűleg Bethlen István állt. A szövetségesek bizalmatlansága a magyar kormánnyal szemben ugyanis nem csökkent, hanem növekedett. Pálóczy Horváth beszámol arról, hogy a közvetítő holland diplomata — gróf Bethlen István barátja — kezeskedett az üzenet hitelességéről. Az istanbuli S.O.E. hivatal maga

Schrecker Károly személyére vonatkozólag nem sikerült közelebbit kideríteni. A Tiszti Címtár a húszas évektől 1944-ig számon tart egy Schrecker Károlyt, mint az Országos Magyar Takarékpénztár igazgatósági tagját. Ismeretes, hogy a béketapogatózásokra többször vették igénybe a pénzügyi szakemberek szolgálatait, mivel utazásuk nem volt oly feltűnő. Nem valószínű, hogy a név álnév lenne, mert a több tucatnyi kapcsolatterkerő esetében ez egyetlen egyszer sem fordult elő.

³⁶ Steinhardt 1943. június 3-i távirata Washingtonba. NA Record Group 59.864.00/1075. Idézi *Mario D. Fenyő*: i. m. 136.

³⁷ Lásd az 518. oldalon.

³⁸ Újabb források szerint ez a harmadik pont Kállay tudta nélkül került a Frey-féle üzenet szövegébe, valamint az első pontnak az a kitétele is, hogy Magyarország nem kíván az átállásért viszonzásul semmit. Ezek ugyanis a feltétel nélküli megadás felajánlását jelentették más megfogalmazásban. Frey András Kállay halála után egy évvel, 1967. október 2-án kijelentette, hogy a feltétel nélküli megadás ily módon való felajánlását az ő jelenlétében találta ki a külügyminisztérium egy tisztviselője és egy angol ügynök, mert Kállay nem mert, vagy nem akart idáig elmenni (Frey András Mario D. Fenyőnek, i. m. 120). Frey közlése feloldja azt az ellentmondást, ami Kállay béketapogatózásai és a Frey által átadott üzenet szövege között van.

is bizonyosságot szerzett arról, hogy az emlékirat gróf Bethlen Istvántól származott.³⁹

Schrecker tudomására hozták, hogy mielőtt az angol kormány megfontolná, tárgyalásokba bocsátkozzék-e Magyarországgal, a magyar kormánynek bizonyítania kell tökéletesen megváltozott magatartását. Május 12-én érkezett a magyar viszontválasz, azaz a kérdés: a magatartás milyenfajta változását tekintené Anglia elegendő bizonyítéknak, ami indokolhatná a tárgyalások megkezdését.⁴⁰

Jelenleg nem állnak rendelkezésünkre olyan források, amelyekből a további fejlemények hitelesen kitapinthatók lennének, de úgy tűnik, hogy 1943 májusától a szicíliai partraszállásig és Mussolini bukásáig a nyugati hatalmakkal való kapcsolatokban holtpontra állt be. Ez magyar részről szorosan összefüggött a klessheimi tárgyalásokkal, illetve annak következményeivel, a szövetségesek részéről pedig avval, hogy az amerikai és szovjet válasz az angol javaslatokra késett. Az amerikaiak április 28-án keltezett válasza ugyan május elején Londonba érkezett, de ez óvatosságra intett. Általánosságban egyetértett ugyan az angol elképzelésekkel, de hozzátéve, hogy az adott körülmények között a magyar politika reális megváltozásának lehetősége nem valószínű, az idő előtti változás irányába ható erőfeszítések pedig azoknak az erőknek a likvidálásához vezethetnének, amelyek hasznosak lehetnek akkor, amikor a siker a legtöbb reménnyel kecsgetteti a szövetségeseket. Az amerikai állásfoglalás hangsúlyozottan kiemelte, hogy azokat a magyar személyiségeket, akik a magyar kormányban nagy hatáskörrel pozícióban vannak, úgy kell tekinteni, mint akik elsősorban érdekeltek a jelenlegi rendszer birtoklásában és éppen ezért azokat a javaslatokat, amelyek tőlük származnak, rendkívüli fenntartással kell szemlélni.⁴¹

³⁹ Páloczy-Horváth: i. m.

⁴⁰ Steinhardt 1943. június 3-i távirata. Idézi: Mario D. Fenyő: i. m. 136. A Schrecker által átadott memorandum tartalmát és az egész történetet Páloczy-Horváth némileg másként írja le, mint ahogy az az okmányokból rekonstruálható. Szerinte az üzenet így hangzott: „Amenyiben az angol kormány garantálja, hogy:

1. magyar területeket nem bombáznak a háború alatt;
2. a háború után Magyarország megszállásában nem vesznek részt ausztráliai, new-zelandi, amerikai színes, csehszlovák vagy jugoszláv csapatok;
3. a szovjet csapatok keleten és északon mindenütt megállnak kétszáz kilométerrel a magyar határok előtt,

akkor gróf Bethlen István hivatalos garanciákat fog szerezni a kormányzótól és a kormánytól, hogy a magyar csapatok nem fognak harcolni az angol és amerikai hadsereg ellen.”

Páloczy-Horváth leírja, hogy Schreckerrel az istanbuli SOE vezetőjének jelenlétében találkozott. Amikor arról próbálták meggyőzni a magyar megbízottat, hogy az általa átadott memorandum nem tárgyalási alap és realisabb javaslat kellene Budapestre, Schrecker az egészet Páloczy-Horváth egyéni ellenségeskedésének fogva fel, ingerülten követelte az angol titkosszolgálat vezetőjétől: a memorandumot táviratilag közöljék sürgősen az angol külügyminisztériummal. Végül megállapodtak, hogy az anyagot a legközelebbi diplomáciai futárral fogják Londonba küldeni.

Az angol külügyminisztérium válasza, amelyet Schreckernek felolvastak — Páloczy-Horváth szerint — így szólt: „We take a very poor view of such childish attempts.” Schrecker e szöveget hallva dühös lett és köszönés nélkül távozott (Páloczy-Horváth: i. m. 52—62).

⁴¹ FRUS. 1943. I. 492: „The Department of State sees no reason to question the genuineness of the various Hungarian approaches mentioned in the Embassy's aide-mémoire. It believes, however, that neither the friendly elements within the present Hungarian Government nor individuals or groups which, in opposition to the Government, might hope to effect a change of regime, would be able at this stage to accomplish the fundamental changes of Hungarian policy, which would be necessary in order to promise a definite advantage to the United Nations. Moreover, it is feared that premature efforts to this end would result only in the liquidation of those

A szovjet válasz június 7-én általánosságban szintén egyetértett a Magyarországgal kapcsolatos angol állásponttal, de egyértelműen csak a feltétel nélküli megadás elvének alapján látott lehetőséget a nemhivatalos kapcsolatokra a békekeresőkkel.⁴²

Az angol, amerikai és szovjet álláspontból kitűnik, hogy bár nézeteik a tengelyhatalmakkal szövetséges kis államok béketapogatódzásaival szemben nem mindenben voltak azonosak, jelentős eltérések voltak a részleteket és a kivitelezés módját illetően Magyarország esetében is, abban egyetértettek, hogy a hivatalos magyar kormánnyal szemben bizalmatlanok voltak, a fennálló rendszert elutasították. Ezért tanúsítottak nagyobb figyelmet éppen azoknak a kezdeményezéseknek, amelyek mögött nemcsak a hatalom birtokosai álltak. Így pl. Szent-Györgyi professzor missziójának, de bizonyos mértékig Schrecker tapogatódzásának is. Ugyanakkor, mint láttuk, a szövetségesek egy korai fordulatot lehetetlennek és célszerűtlennek tartottak. Ezt csak alátámasztotta a klessheimi találkozónak után a németek növekvő bizalmatlansága és nyomása, valamint a kormánypolitikával szemben német biztatásra is meginduló szélsőjobboldali aktivitás következtében kialakult új belpolitikai helyzet. Ennek lényegét Woodward, már említett könyvében így fogalmazta meg: A belpolitikai szituáció megváltozott az alatt a 3 hónap alatt, ami eltelt Szent-Györgyi jelentkezésétől. Az ellenzéki pártok bizonyos mértékig felsorakoztak a Kállay-kormány mögött, attól tartva, hogy ha ez a kormány eltűnik, valami sokkal rosszabb fog létrejönni náci ellenőrzés alatt.⁴³ A fentiek alapján az 1943 május—júniusi álláspontot így összegezi: „Ily módon semmit sem lehetett nyerni a tapogatódzásokra adandó válasszal.”⁴⁴

A nyugati szövetséges hatalmak és Magyarország közötti titkos kapcsolatokban csak 1943 augusztusában történt bizonyos előrelépés, amikor az olasz fegyverszünet bejelentése már küszöbön volt, s amikor ennek hatására a Kállay-kormány is hajlandónak látszott egy lépést előre tenni, a feltétel nélküli megadás elfogadása felé. Az 1943 augusztusában újult lendülettel meginduló titkos tárgyalások közül legfontosabb Veress László törökországi tárgyalása volt, amely a Magyarország második világháborús szerepével foglalkozó irodalomban mint az ún. előzetes fegyverszüneti megállapodás története szerepel. Anélkül, hogy Veress tárgyalásait részleteznénk, az újabb források alapján néhány adatra és szempontokra szeretnénk a figyelmet felhívni. Bár az angol külügyminisztérium magyar vonatkozású iratai közül a Veress-sel folytatott tárgyalások anyagának egy része azon kevés állag közé tartozik, ami még évtizedekig nem kutatható, a hozzáférhető angol és amerikai dokumentumok valamint más források alapján módunkban van az eddigi ismereteinket kiegészíteni.

A Veress-misszió története mindaddig, amíg az említett források nem voltak hozzáférhetőek, a különböző emigráns visszaemlékezéseken és Macartney mun-

elements which would be most useful to the United Nations at the moment when a far-reaching action within Hungary would offer the best prospects of success. The Department is also of the opinion that the individuals now in positions of high authority in the Hungarian Government should be considered as primarily interested in the tenure of the present regime; consequently propositions emanating from them should be regarded in that light with extreme reserve. With these reservations, the Department acknowledges the advantage of a somewhat less rigid attitude as suggested in the Embassy's aide-mémoire, as a means of bringing the Hungarian people themselves to a realisation of the practical steps they must take to free themselves from Axis domination and contribute to the victory of the United Nations.”

⁴² Lásd erről részletesebben *Ránki György*: i. m. 304.

⁴³ *Woodward*: i. m. 143.

⁴⁴ „There was thus nothing to be gained by responding at any approaches” (uo.).

káin alapultak, aki forrásaiként szintén ezeket és „saját privát értesüléseit” nevezi meg. Ez utóbbiak — úgy tűnik — főleg Verestől származtak, aki azonban nem kívánta, hogy forrásként megnevezzék. Macartney-nek írt leveleiben ismételt hangsúlyozta, hogy az előzetes fegyverszüneti egyezménynek nevezett feltételek és a vele közölteket csak emlékezetből mondhatta el 1943 szeptemberében Kállaynak, és így közlései természetesen nem tekinthetők teljes és autentikus szövegeknek, de tartalmilag mégis meglehetősen pontosak.⁴⁵

Az eddigi leírások szerint Veress Lászlót 1943 augusztus elején küldték Törökországba, ahol az egyetlen hivatalosan elismert kapcsolat állt fenn, azzal a megbízatással, hogy ha az istanbuli magyar főkonzulon keresztül rejtjeles értesítést kap, teljes jogú megbízottként lépjen érintkezésbe felelős angol diplomatákkal. Veress, miután az üzenetet augusztus 15—16. körül megkapta, Ujváry konzullal együtt találkozott „meghatalmazott és felelős angol megbízottakkal”, és közölte velük, hogy fontos üzenetet kell átadnia. Az üzenetet, amelyet Veress a korábbi üzenetek és információk alapján állított össze, augusztus 17-én adták át Sterndale-Benett-nek.⁴⁶

A Macartney által említett „meghatalmazott és felelős angol megbízottak” egyike Pálóczy-Horváth volt, aki a történetnek ezt a részét így írta le: Veress 1943 augusztus elején ebéden volt nála. A feketekávénál tartottak, amikor Veress felsóhajtott és azt mondta: „A fene egye meg ezt a helyzetet. Mi nem leszünk képesek feltétel nélküli megadást felajánlani, mielőtt néhány szövetséges hadsereg el nem éri határainkat.” „Természetesen tudnának — válaszolta partnere —, van olyan dolog is, mint a titkos feltétel nélküli megadás.” Veress meg volt győződve, hogy ezt a formulát Kállay miniszterelnök elfogadná.⁴⁷ Pálóczy-Horváth a beszélgetésről jelentést tett, aminek eredményeként Veress találkozott Sterndale-Benett-tel, aki hivatalosan is megerősítette a titkos kapituláció lehetőségét. Ezek után Veress Budapestre utazott és augusztus második felében visszatérve magával hozta a magyar kormány üzenetét a feltétel nélküli kapitulációról.⁴⁸

Woodward az angol dokumentumok alapján pedig ezeket írja: 1943 augusztus vége felé egy bizonyos Mr. Veress, a magyar külügyminisztérium munkatársa Istanbulba érkezett azzal az utasítással, hogy lépjen érintkezésbe a brit diplomácia képviselőivel Törökországban. Kijelentette, hogy egy csoport nevében beszél, amely a miniszterelnökből, a belügyminiszterből, a vezérkari főnökből és a külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjéből áll. Ez a csoport tájékoztatni kívánja a szövetségeseket arról, hogy Magyarország elfogadja a feltétel nélküli megadás elvét és azon van, hogy megtegyen minden lehetségest a megadás keresztülvételére, ami csak lehetséges. A magyar hadsereg előkészületeket tesz, hogy megvédje az ország határait a németek ellen, megadva a szövetségeseknek a teljes lehetőséget a magyar repülőterek és más katonai berendezések használatára, és általában az együttműködésre a szövetséges megszállás megkönnyítésére.⁴⁹

⁴⁵ St. Antony's College. Oxford. Macartney collection.

⁴⁶ C. A. Macartney: i. m. 2. 176.

⁴⁷ Pálóczy-Horváth: i. m. 54.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Woodward: i. m. 141—146. C. A. Macartney könyvében az üzenet szövege — amit az irodalom általában átvett — nem tartalmazza a feltétel nélküli megadás elfogadását ebben a konkrét formában, és érezhetően emlékezetből összeállított szöveg, de a lényeg tekintve egyezik: „Hungary renewed her undertaking that if the Western Allies reached the frontiers of

Az istanbuli magyar főkonzul megerősítette Veress állításait. Sterndale-Benett augusztus 20-án találkozott velük. A magyar megbízottak személyes biztosítékokat adtak neki, hogy az általuk említett 4 személy képviseli a valódi végrehajtó hatalmat Magyarországon és hogy terveik bírják a kormányzó támogatását.⁵⁰

Az ankarai angol nagykövet Sir H. Knathbull-Hugessen a közeledést őszintének tekintette. Az angol külügyminisztérium is valószínűnek tartotta, hogy Veressnek felhatalmazása van a tárgyalásokra, ezért szükségesnek tekintette az angol vezérkari főnökséggel együtt a kapcsolat fenntartását vele és visszaküldését Budapestre egy olyan üzenettel, amely a feltételnélküli kapituláción alapszik, de nem követel teljes kapitulációt és nem kívánja, hogy a fordulatot olyan időpontban hajtsák végre, amikor a németek támadásával szemben a szövetségesek nem tudnak Magyarország segítségéről gondoskodni.⁵¹

Az angol külügyminisztérium Veress missziójáról azonnal és folyamatosan informálta Washingtont és Moszkvát. Az Egyesült Államok moszkvai nagykövete már 1943. augusztus 27-én táviratot küldött Washingtonba arról, hogy az angol nagykövet 26-án este tájékoztatta Molotovot Veress küldetéséről, aki Magyarország feltételnélküli kapitulációjáról kívánt tárgyalni a magyar miniszterelnök, belügyminiszter, vezérkari főnök és más fontos magyar tisztviselők nevében. Az ankarai angol nagykövetség ezért megbízást kapott, hogy győződjék meg Veress felhatalmazásának hitelességéről, hallgassa meg, de ne tegyen egyelőre további lépéseket.⁵²

Annak az angol válasznak a pontos szövege, amit 1943. szeptember 9-én az ankarai angol nagykövet — Pálóczy Horváth jelenlétében — ismertetett Veress-sel, nem áll a kutatók rendelkezésére, de ismeretes az a javasolt válasz, amelyről Eden informálta az Egyesült Államok és a Szovjetunió kormányait. Ez a lényegét tekintve megegyezik a Kállay-émlékiratban közöltekkel. Eden javaslata így hangzott:

- 1) Az angol kormány további hivatalos meghatalmazást vár a magyar kormánytól.
- 2) Elvárja a magyar kormánytól: a megfelelő pillanatban nyilvánosan jelentse be, hogy elfogadta a feltételnélküli kapitulációt.

Hungary she would in no case oppose them, but would turn against Germany to the extent of placing her airports and transport system at the disposal of the Allies. She would accept the guidance and instruction of the Allies, and although at the moment no General Staff officer was available, she would establish wireless contact and provide information.

She asked that this offer should be taken as an advance notification of unconditional surrender and asked the British to communicate their »preliminary conditions« (i. m. 176).

⁵⁰ Woodward: i. m. 141—146.

⁵¹ Uo.

⁵² FRUS. 1943. I. 497—498: „In conversation with Molotov last night the British Ambassador informed the Foreign Minister of certain Hungarian peace feeleres which had come to the attention of his Government. These feeleres involved an approach to the British Embassy in Istanbul made by a certain Veress, a Hungarian official who claimed he represented a group made up of the Hungarian Prime Minister, the Minister of Interior, the General Staff, and other important Hungarian officials. The approach encompassed the unconditional surrender of Hungary. Clark Kerr stated that British Embassy had been instructed to verify Veress' good faith and to listen to what he had to say but to take no further action. Molotov appeared to be somewhat suspicious and asked many question as to who Veress represented and how the British Government viewed the matter. Clark Kerr stated that his Government believed that Veress was worth listening to and that once his full story had been known it would, of course, be communicated to the Soviet Government.”

- 3) Ha a magyar kormány attól tart, hogy az idő még nem érkezett el egy ilyen bejelentésre, bizonyítékát kell adnia jóakarátának, megszüntetve minden együttműködést a németekkel, akadályozó és késleltető akciókat és lehetőleg kisebb szabotázsokat hajtva végre.
- 4) Amennyiben a magyar kormány elfogadja ezeket a javaslatokat, az angol kormány előkészületeket tesz arra, hogy megtárgyalja az utakat és módokat egy magyar katonai megbízottal Istanbulban.⁵³

Az új források alapján a Veress-misszió története nemcsak részletesen megismerhető, de feltárul az a folyamat is, ahogy a béketapogatódzások eljutottak a hivatalosnak tekinthető tárgyalásokig, amelyek végül is az istanbuli csatornán keresztül történtek, és ebben kétségtelenül kulcsszerepe volt Pálóczy-Horváth Györgynek. Ez egyben magyarázatát adja részben annak is, hogy a Kállay-csoport miért próbálkozott annyi helyen, oly sok szál kézben tartásával az érintkezés felvételével a szövetségeseknél. Az istanbuli „vonalat” úgy tekintették, mint ahol Pálóczy-Horváth személyes ellenszenve érvényesül a rendszer ellen, és ezért nem várhatnak onnan kedvező feltételeket. Kutatták, melyik kapcsolat a „valódi”, melyik vezet közvetlenül a szövetségesekhez. Holott mindenünnen csak egy válasz érkezhetett: a tárgyalások megindulhatnak, amint a magyar kormány komoly készséget mutat a feltétel nélküli megadás elfogadására.

Igaz, az angol külügyminisztériumban megvolt a készség arra, hogy ezt az elvet különösen Magyarországgal szemben a gyakorlatban ne kövesse szigorúan. Erről tárgyalt is a szövetséges kormányokkal, de nem a magyar megbízottakkal!⁵⁴ Kállaynak végül is el kellett fogadnia az „istanbuli vonalat”, vagyis a feltétel nélküli megadás elvét.

A béketapogatódzások további fejleményeit követni e helyen nincs mód. Egy valamit azonban érdemes itt megemlíteni, mégpedig azt: mennyit tudott Horthy ezekről a tárgyalásokról? Az irodalomban eléggé elterjedt az a nézet, hogy Horthy felhatalmazta Kállayt: ne informálja őt a titkos tárgyalásokról, nehogy Hitler előtt esetleg hazudnia kelljen. Ma már elég sok bizonyíték van arra, hogy Horthy ha nem is volt tájékozott az összes részletkérdésben, a béketapogatódzások minden lényeges mozzanatáról tudott. Tudott Veress tárgyalásairól és azoknak eredményeiről is. Maga Veress László írja erről: „Istanbulból való visszatérésem után, és miután részletesen elmondtam a külügyminiszternek, hogy miként lett a megadás felajánlva és elfogadva, Ghyczy személyesen jelentette azt Horthynak, aki éppen szabadságát töltötte Gödöllőn. Én készítettem a jegyzeteket, a »feljegyzést« számára ez okból. Horthy jóváhagyta.” A továbbiakban leírta, hogy a magával hozott rádióadón leadott első távirat 1943 szeptember utolsó napjaiban közölte az angol kormánnyal, hogy a megadásról szóló istanbuli megállapodást ismertették a kormányzóval aki azt jóváhagyta.⁵⁵

⁵³ PRO. F. O. Hungary. 371. C11441/155/18. Idézi: Woodward: i. m. 141—146. Woodward ismerteti a szovjet választ is, miszerint a szovjet kormány álláspontja az volt, hogy a magyar kormánynak adandó választ szűkítsék le az első két pontra (uo.).

⁵⁴ Lásd erről részletesebben *Ránki György*; i. m.

⁵⁵ Veress levele C. A. Macartney-hez. St. Antony's College. Oxford. Macartney collection. Ugyanezt egy későbbi, már a Macartney mű megjelenése utáni levélben megismétli (uo.).

I. sz. irat

KÁLLAY MIKLÓS

m. kir. miniszterelnök

FELJEGYZÉS

MUSSOLINI OLASZ MINISZTERELNÖKKEL 1943. ÉVI ÁPRILIS HÓ 1-ÉN FOLYTATOTT MEGBESZÉLÉSEMRŐL.^a

Néhány általánosság után a Duce azt kérdezte, milyen a helyzet Magyarországon, amire exponáltam a magyarországi belpolitikai helyzetet, rámutatva, hogy teljes béke és nyugalom van országunkban, ahol úgy a különböző pártok között a fontosabb kérdésekben az összhangot meg lehet találni, utaltam arra, hogy parlamentáris helyzetünk egyáltalában nem zavarja, sőt sok tekintetben kellemessé teszi a kormányzást.

Ezután kb. azt az anyagot rövidebben összefoglalva, ami az előre elkészített feljegyzésben van,¹ elmondottam, külön foglalkozva Magyarország külpolitikájával, amely a tengely hűség mellett igyekszik saját szempontjait mindenütt képviselni. Erre szüksége is van. Továbbá pedig sorra vettem viszonyunkat a bennünket környező államokkal: Szlovákiával, Romániával, Horvátországgal. Megemlítettem viszonyunkat Szerbiával, amelyre azt mondtam, hogy egy atmoszférikus közeledés észlelhető, anélkül, hogy tényleges érintkezés felvételére került volna sor. Határozottan megállapítható, hogy az atmoszférikus közeledésre hajlam megvan a szerbek részéről felénk. . . Azután ugyanebben a beszélgetésben rámutattam, hogy külföldön nagyon hiányoljuk a tengely aktívabb külpolitikáját, mert nézetem az, hogy a háborúban defenzívába kell mennünk és ezt az időt ki kell használnunk, hogy egy nagyobb diplomáciai aktivitással a békéhez vezető utat és esetleg magának a győzelemnek a lehetőségét lehetővé tegyük. És ebben elsősorban hiányolom a latin diplomáciát, amelynek helye van a világban, mert ha csak germán és amerikai diplomácia fogja vezetni a világot, az semmi esetre sem tudja azt a szellemet, amit a latinitás képvisel és amelynek mi is követői vagyunk, átmenteni ezen a világkrízisen.

A Duce állandóan jegyzeteket készített beszédem alatt és végig ment az általam mondottakon. A szlovák kérdéshez azt mondta, semmi mondanivalója nincs, legyintett egyet kezével.

A román kérdést teljesen úgy látja, ahogy én exponáltam, én pedig úgy exponáltam, hogy a román kérdés belpolitikánknek és külpolitikánknek legnagyobb nehézsége, mert a nemzeti célok nem hangoztatása belpolitikailag egy defetista hangulatot eredményezhet, külpolitikánkban pedig egy iránybizonytalanságot, amikor a románok úgy a belpolitikájukban teljesen határozottan hangsúlyozzák nemzeti céljaikat és külpolitikájukban teljesen agitációjuk alaptételévé teszik az erdélyi kérdést. Az Antonescu² kétszeri kísérletezésével kapcsolatban kijelentettem, hogy annak bár egyáltalán nem bízom sem őszinteségében, sem még ha őszinte lenne is, Antonescu képességében, hogy a román belpolitikára való tekintettel keresztül tudja vinni azt, amit akar. Ennek ellenére én minden esetre belemegyek a tárgyalásokba és őszintén és becsülettel megmondom neki, hogy mindent el fogok követni, hogy ezek a tárgyalások pozitív eredményre vezessenek.³ De egyáltalában nincs reményem, hogy ezekből valami legyen — ezt is meg kell mondanom. Különbösen is a román kérdést konkrétumában és atmoszférikus helyzetében is egyik legnehezebben megoldható problémának tartom. Mert a totális megoldások: vagy román vagy magyar Erdély mindkét részről természetesen óriási harcot provokálnának és csak fegyverrel

^a Hungarian Collection. National Archives Microcopy I—816. Washington D. C. Hitelesített másolat az eredetiről. Feltehetőleg a nyilas kormányzat által Kállay Miklós elleni eljárás kapcsán készült.

¹ A feljegyzést nem találtuk meg.

² Antonescu, Mihai, román külügyminiszter 1940—1944.

³ Utalás a román kezdeményezésre 1943 januárjában meginduló román—magyar tárgyalásokra. Lásd erről részletesen: *Csatári Dániel: Forgószélben*. Budapest. 1968. 225—251.

intézhetőnek el. A harmadik megoldásra pedig: az önálló Erdélyre hiányoznak ma teljesen a politikai előfeltételek, hogy erről komolyan gondolkozni is lehessen. A Duce itt közbeszólt: „kb. úgy vannak, valamint mi Dalmáciával”.

Ilyen körülmányek között, mindent el fogok követni, hogy az atmoszféra javuljon, az egyes konkrét kérdések megoldhatók legyenek, de hangsúlyozom — ezt többször megtettem —, hogy az Antonescu kormány olyan gyenge, hogy ha még lenne akarat is, ezen a téren azt keresztül vinni nem tudja, mert sem politikailag nem tudja befelé képviselni az engedékenységet Magyarországgal szemben, sem pedig nem tudja az egyes konkrét intézkedésekben végrehajtását az adminisztrációban lefelé keresztül vinni.

Ennek dacára mindent el kell követnünk, hogy megtartsuk az Antonescu kormányt, mert mégis ez a legjobb az adott lehetőségek között. Nagy önfeláldozás árán is óvakodni akarunk attól, hogy a magyar magatartás adjon alkalmat a románoknak arra, hogy esetleg kiugorjanak, — mert minden szimptománk megvan arra, hogy erre készülnek, csak az adandó alkalmat várják. Erre a legjobb alkalom lenne egy magyar konfliktus, ami jelentené a belső front megzavarását és ezenfelül a petroleum kikapcsolását a tengelyhatalmak hadviseléséből, amiáltal pedig sok szolgálatot tehetnének a szövetségeseknek.

A Duce végigment az általam felvetett dolgokon.

A román ügygel kapcsolatosan minden egyes problémára határozottan kijelentette, hogy ugyanígy látja és gondolja. A háború tartama alatt, míg bizonyos megoldás jöhet — amit ő nem tud megmondani, hogy milyen lesz — addig mindent kövessék el, hogy a status quot a románokkal tartani lehessen és az atmoszféra odáig javuljon, hogy politikai vagy háborús konfliktus ne következék be.

A horvát kérdést, amelyet alig említettem, vette azután elő és ezzel foglalkozott igen behatóan és hosszasan. Azt mondta, hogy a horvát helyzet, ahogy jelenleg van, tarthatatlan. Hütlenek lettek Olaszországhoz és teljesen a német vonalra álltak át. Pedig Horvátország kifejezetten olasz „Lebensraum” és neki ragaszkodnia kell ahhoz, hogy az is maradjon. Ő nem tudja, hogy ennek jelenleg hol van a megoldása és mikor kerül megoldásra, de ennek olyannak kell lennie, hogy ez a *magyar—olasz közös határt* jelentse. Mert Magyarországnak és Olaszországnak eddigi politikáját csak úgy lehet folytatni, ha ez a közös határ létrejön. Hosszasan beszélt a Poglavnik helytelen politikájáról és inkább Kvaternik politikáját helyeselte. Véglegesen megállapíthatja Horvátország alkalmatlanságát erre, hogy önálló állam legyen. nem államalkotó nép. — Érdeklődött, milyen volt a viszony Magyarország és Horvátország között az autonómia tekintetében, milyen autonómiát élvezett. Erősen kikelt a mézszárlások ellen, amit az ortodox horvátokkal szemben folytattak. Beszélt Macsekről,⁴ de különösebbet vele kapcsolatosan nem említett.

Ezekre én azt válaszoltam, hogy Horvátországot bármelyik államhoz csatolni én túl nagy tehertételnek tekintem. Annál az örökös nyugtalanságnál fogva, amit ez a Horvátország nemcsak a megszálló államra jelentene, hanem gyűfészke maradna az egész Balkánnak, mert onnét sugározhatna ki mindég egy Balkán-nyugtalanttó légkört. A Balkán-államok ugyanis az elégedetlen horvátokat igyekezéne magukhoz vonzani és ezáltal a súrlódási felület lenne rendszeresítve a Balkánon, illetve Magyarország vagy Olaszország között. Én megoldásnak, — ha gondolkodom azon amit elém terjesztett — egyet látok: egy semlegesített Horvátországot, amelyet gazdaságilag előnyös helyzetbe hoznánk, amire a horvát körök fogékonyak, a parasztság szintén lemondana nacionalista ábrándjairól és ebben a semleges vonalban lehetne egyezmény folytán megtalálni a közös olasz—magyar határnak a lényegét is, mert hiszen a távolság ugyan az maradna a két ország között, akár van közös határ, akár nincs. Az a fontos, hogy a közöttünk levő valami ne legyen akadály a forgalomnak és katonai, gazdasági, intellektuális kooperációnak.

⁴ Maček, Vladimir —, a horvát nemzeti parasztpárt vezére, 1939-től 1941-ig miniszterelnökhelyettes.

Ez a gondolat rendkívül megragadta figyelmét, hosszasan foglalkozott a kérdéssel és megjegyezte: „látja ez jó gondolat, mert ehhez meg lehetne nyerni Macsek hozzájárulását”. Erre megismételtem, hogy én csak hirtelen vetem fel a gondolatot, tehát semmiféle elmélyedést nem jelent.

Megkérdeztem többször és nem felelt rá: mi az ő Balkán politikája. Úgy látom nincs Balkán politikája. Erre igyekeztem konkrétumot kérdezni. Azt ti., hogy mivel nekem az az érzésem, hogy a balkáni népeket el lehetne téríteni a jugoszláv politikától, ha ma megpróbálnánk az önálló Szerbiát felállítani, aminek nem lenne talán akadálya Bulgária felé sem. Horvátországgal is meg lehetne találni a kiegyezést és Mihajlovič⁵ kollaborációját. Nem lát ebben lehetőséget? És ezzel a balkáni békét az esetleges angolszász támadás hinterlandját konszolidálni lehetne. Ő azt mondta: „mindezt egy év előtt meg lehetett volna csinálni, de azóta elrontották a dolgot. Egy év előtt meg lehetett volna Görögországban akármit csinálni. Népszerű voltam Görögországban. Az atheni polgármester megjelent előttem, hogy ő százezer embert tud a Place de la Constitutionra összegyűjteni, ha szólni akarok a görögökhöz. Ma már késő, ezt elmulasztottuk. Mint ahogy egyáltalában egy évet mulasztottunk abban, hogy politikát csináljunk, — mint helyesen mondja. Teljesen osztotta azt a nézetemet, hogy nem lehet csak a fegyverekre bízni a dolgot, hanem aktív politikát kell csinálni. Neki ebben programja van és ezt meg fogja mondani Hitlernek, amikor jövő héten meglátogatja.

Osztotta azt a nézetemet, hogy kár lenne Mihajlovičot a bolsevisták karjába dobni, mert ma ingadozik a londoni jugoszláv kormány és a saját nacionalizmusa között. De ha őt ebben a helyzetében megtámadnák, akkor könnyen a bolsevizmus karjaiba esne. A Duce hangsúlyozta, hogy ezt ő a németeknek állandóan felhossa, neki ugyan nincsenek semmiféle relációi Mihajlovičsal, de nem tartaná helyesnek őt megvádítani, és így esetleg odavinni a dolgot, hogy kooperáljon a partizánokkal.

Felhívtam figyelmét arra, hogy ha nem csinálnak nemcsak rendet, de *békét* a Balkánon, akkor nagyon nehéz lesz egy esetleges partraszállással védekezni, mert a tengelycsapatok hátában az egész fellángoló és ellenséges Balkánnal a védekezés csaknem lehetetlen lesz. Tehát nagyon fontos lenne erről gondolkodni. Osztotta nézetemet, de ismételten hangsúlyozta, hogy evvel egy évet elkéstünk, a gyűlölet túl nagy lett a Balkánon.

Hosszasan fejtegette, hogy utolsó emberig ki fognak tartani Tuniszban. De nem tudja, hogy megvárják-e az amerikaiak a tuniszi harc végét és nem fogják-e még hamarabb a szigeteket megtámadni (Szardínia, Szicília, Pantellaria, Créta és Dodekanézosz, Rhodos), mert olyan óriási erőket koncentrálnak Afrikában. Ő ugyan bízik a bűvárhajóharc sikerében, de mégis fél attól, hogy esetleg ezek a támadások jönnek, és ő azt hiszi, hogy Olaszország a legrettenetesebb légitámadásoknak lesz a közeljövőben kitéve.

Ezenfelül Franciaországban is lehetségesnek tartja a szövetségesek partraszállását. Hibásnak tartja a politikát, amelyet a németek Franciaországgal csináltak és most végre már tisztázni kellene Franciaországgal a helyzetet. Mert Laval⁶ mögött nem áll senki. Franciaország — mint egy ember — ellensége a németeknek és nekünk is (az olaszoknak), — mondta. Tehát a francia kérdést is Hitlernek meg fogja mondani, hogy végérvényesen el kell döntenie és egyáltalában — mikor gratuláltam neki, hogy mégis konkrétabb formába öntötte a háború utáni gondolatokat — azt mondta, hogy Hitlernek propagálni fogja, hogy bármennyire nehéz is a cseppfolyós állapotban levő háború idején a jövőre exakt terveket magállapítani, mégis azt hiszi, hogy a jövő háborús terveket jobban tisztázni kellene.

A francia politikára vonatkozólag felhívtam figyelmét arra, hogy az angol—amerikai politika úgy néz ki, mintha Franciaországból másodrendű államot akarna csinálni. Nincs-e még

⁵ Mihajlovič, Dražo, tábornok — a szerb csetnik mozgalom vezére, egy ideig a londoni jugoszláv kormány hadügyminisztere.

⁶ Laval, Pierre — francia politikus, 1931—1932 és 1935—1936 között miniszterelnök, a vichyi kormány elnökhelyettese, 1942-től, Franciaország teljes megszállásától 1944-ig miniszterelnök.

az az egy chanceunk, hogy ha Franciaországot visszaállítjuk régi nagyhatalmi pozíciójába, ezáltal a mi oldalunkra meg lehetne őket nyerni. Erre a gondolatomra azonban nem reflektált.

Itt tért azután rá a legfontosabb részére talán beszélgetésünknek, amelyben azt mondotta, hogy meg fogja mondani Hitlernek, hogy a két front politikáját, amit Nagy Frigyes is elkerülendőnek tartott, most sem szabad megcsinálnunk. Az orosz frontot el kell intézni. Ez csak kétféleképpen lehet: vagy Ostwallt csinálni, de ez nem végleges elintézés, hanem az oroszokkal békét kell kötni, minden áron, mert Lengyelországot úgysis feladták már az angolszászoknak is. Tehát mindenre való tekintet nélkül Oroszországgal békét kell kötni. Ennek ő a lehetőségét látja, mert Sztálin marsall is nacionalista, s olyan reálisan látja a dolgokat, — rámutatva az előtte fekvő gyufatartóra — mint ahogy ez a gyufatartó gyufatartó. Oroszországgal lehet és muszáj békét kötni.

Oroszország megszűnt minden áron a Trockij-i iskola szerint bolsevizáló hatalom lenni, ő most teljesen nacionalista, szláv vonalra fog átállni és az ellentétek az angolszász hatalmak és Moszkva között oly mélyek, hogy azt ki lehet használni és ezt a lehetőséget meg kell teremteni.

Felvettem a kérdést, nem fél-e egy Oroszországtól, amely békét köt Németországgal és több hatalommal, hogy azokat bolsevizálni fogja. Azt mondta, egy teljesen levert Németország az természetesen bolsevizálódna, de Németország, mely békét köt Oroszországgal, az ellen tud állni a bosevizizmusnak.

A török kérdést említettem neki. Közöltem vele Ribbentrop üzenetét⁷ és a magam részéről azt a nézetemet fejtettem ki, hogy nem szabad minden tárgyalástól visszahúzódnni, mert mindenestre érdekes tárgyalni a törökkel; vele szemben épp azt a tételt állítva fel, hogy mentől jobban orientálódnak az angolszászok felé a törökök, annál érdekesebb velük a kontaktust fenntartani, nem pedig megszakítani. Nem szabad megijedni attól, hogy ilyen tárgyalásokban mi fogunk alul maradni. Kérdezte, van-e ebben valami konkrétum. Ismertettem az üzenetváltás lefolyását, amiből láthatja, hogy egy próbálkozásról van szó, ami konkrétumhoz nem vezetett, de a dolgok mai helyzetében nem is igen vezethet.

Mondottam, hogy egyéves miniszterelnökségem alkalmából — nem tudván, hogy jövök hamarosan Rómába — a Pápához levelet írtam,⁸ amelyikben kizárólag a bolsevizmus veszélyére mutattam rá és arra, hogy a katolikus világ fejének ebben különleges hivatása van — és, hogy nem kaptam választ. Holnapután fog talán szólni erről Őszentsége. Nem tett rá reflexziót.

Megemlítettem, hogy a németek három divíziót kértek Belgrád, Bulgária és a román határ közötti sáv megszállására. Megmondtam, hogy nagy sajnálattal, de ezt nem teljesíthettem. Kérdezte, milyen indokból utasítottam vissza és mondtam az ismert indokokat.⁹ Azt válaszolta, hogy helyesen tettem. Kifejezetten helyeselte ezen lépésünket.

A beszélgetés végén a Duce spontán rátért az olasz különbékéről terjesztett hírekre és leszögezte azt, hogy kiugorjanak a német szövetségből, három okból nem látja lehetségesnek: 1. becsteléből. 2. praktikusán sem hozna Olaszországnak előnyt és 3. nincs meg rá a lehetőség.

Gazdasági dolgok nem kerültek szóba.

Megbeszélésünk teljesen a bizalom jegyében folyt le. Amit exponáltam, minden tekintetben helyeslőleg vette tudomásul.

A másolat hitelél

Szombathely, 1945. II. 17.

Csopey Dénes

II. o. követségi tanácsos.

Körbélyegző

⁷ Lásd erről: A Wilhelmstrasse és Magyarország. Bp. 1968. 532, 533. sz. iratokat 712—713, valamint a közlemény 2. 4. és 5. sz. iratait.

⁸ Az üzenetet lásd: *N. Kallay: Hungarian Premier*. New-York. 1951. 268—169. *Karsai Elek: A budai vártól a gyepűig*. Bp. 1965. 268 és köv.

⁹ A külügyminisztérium feljegyzését a visszautasítás indokairól lásd: Horthy Miklós titkos iratai. Bp. 1962. 79. sz. irat. 364—368.

2. sz. irat

Salzburg, 1943. április 18.

FELJEGYZÉS A FÜHRER ÉS HORTHY TENGERNAGY, MAGYAR KOR-
MÁNYZÓ 1943. ÁPRILIS 16-I, KLESSHEIMBEN FOLYTATOTT TÁRGYALÁSÁRÓL.^a
JELEN VOLT: A BIRODALMI KÜLÜGYMINISZTER.

A Führer azzal a megjegyzéssel kezdte, azért kérte Horthyt Salzburgba,¹ hogy vele néhány, a Duceval folytatott tárgyalásai² kapcsán felmerült olyan kérdést megvizsgáljon, amelyek nemcsak a közös hadviselésre vonatkoznak, hanem az európai népek fennmaradása szempontjából is döntő fontosságúak. A megbeszélést azzal kívánja kezdeni, hogy 1918-ban ugyan súlyos volt a német összeomlás, de mégis sikerült Németország, valamint Magyarország, Bulgária, a balti államok és a finnek állami létét megmenteni és ennek során Németország szabadította fel a balti államokat és Finnországot az orosz uralom alól. Az 1918. évi vereség a Központi Hatalmakra nézve nehéz gazdasági kényszerhelyzetet teremtett, területi veszteséggel és sok más súlyos következménnyel járt, amelyek egy része olyan méreteket öltött, hogy még a másik oldal értelmes emberei is azonnal meglátták azokat a hibákat, amelyeket a győztesek a békekötés kapcsán vétettek.

De az összeomlást senki sem tudta kihasználni. Nyugaton Németország ellenségei maguk is erejük végére értek. Ezt Lloyd George személyesen közölte vele (a Führerrel).³ A háború újraelkezdésére nem is gondolhattak. Keleten — és ez a döntő — semmiféle erő sem állt. A Baltikumban mindenkinek az ereje fogytán volt: a bolsevikok Lengyelországban nyomultak előre és csak Varsónál sikerült őket visszavonulásra kényszeríteni.⁴ A bolsevikok sajnos megtartották Ukrajnát, a balti térségből viszont újból kiszorultak. Ha akkor Németországnak erélyes kormánya van, úgy abban az időben határozott fellépéssel a még teljességgel szervezetlen vörös hadsereget a szélrózsa minden irányába szét lehetett volna szórni.

A Központi Hatalmak összeomlása esetén ma már nem keletkeznék Keleten légüres tér, a bolsevizmus roppant ereje azonnal előretörne nyugat felé. Ha a németeknek nem sikerülne az oroszokat szétzúzni, úgy a bolsevikok természetesen simán lerohanják a többi európai országot. Úgy látszik, ezek az országok még mindig teljességgel tájékozatlanok az oroszok hadifelszerelésének óriási méretei felől, és nem ismerik a világforradalomra irányuló, világnézetileg alátámasztott tanaik dinamikáját. Már 1918-ban meghíúsultak a nyugati hatalmak kísérletei, hogy segítséget nyújtsanak az akkor még nagyon rosszul szervezett vörös hadsereg ellen küzdő Denikin, Koltsak és társaik fehér orosz hadseregeinek. Oroszország ma gigantikus hadifelszereléssel rendelkezik. Mint azt a téli hadjárat lefolyása egyértelműen bebizonyította, egyedül a német katona képes az oroszokat feltartani. Csak teljesen naiv és gyermeketeg emberek hishetik, hogy a bolsevikok elleni védelemben angol—amerikai ígéreték értékesebbek, mint a német hadsereg. Ha a szövetségesek támogatása már 1919-ben, az akkor még gyenge szervezettségű szovjet hadsereggel szemben is

^a P. O. Schmidt követ feljegyzése (RAM-film 13/155—194, 4/94—102). Az iratot közli: *Andreas Hillgruber: Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Zweiter Teil.* (Frankfurt am Main, 1970.) 31. sz. irat. 233—255. P. Schmidt emlékirataiban: „Statist auf diplomatischer Bühne” (magyarul: Hitler tolmáca voltam. Bp. 1971) azt írja, hogy a megbeszéléseken nem vett részt, mivel Horthy őt kitessékelte (356). Tévedése feltehetőleg az egy évvel később, 1944. március 18-i klessheimi tárgyalások esetéből adódik, ekkor ugyanis Horthy valóban kérte Schmidt távozását (Horthy Miklós titkos iratai. 81. sz. irat. 424).

¹ A meghívásra vonatkozó iratokat közli: *A Wilhelmstrasse és Magyarország.* 536. sz. irat. 715.

² 1943. ápr. 8—10. Lásd az előtanulmány 5. sz. jegyzetét.

³ Lloyd George 1936. szept. 4-i látogatása Hitlernél.

⁴ A szovjet—lengyel háború 1920 nyarán.

kudarcot vallott, ez még fokozottabb mértékben következnek be most, mikor a bolsevikok minden képzeletet meghaladó mértékben fegyverkeztek fel. Ha már 200 német hadosztály sem volna abban a helyzetben, hogy az oroszokat megállítsa, úgy természetesen néhány angol vagy amerikai hadosztály még kevésbé gondolhat rá, hogy szembeszálljon velük. Egy pillanat alatt megsemmisülnének. De erre egyáltalán nem is kerülne sor, mert az angolok és az amerikaiak nem tartanák be azt az ígéretüket, hogy a szovjetekkel szemben segítséget nyújtanak, mert London és Washington zsidai nem járulnának hozzá, hogy országaik a moszkvai zsidók ellen forduljanak. Hiszen Anglia kupecskedte el Európát a szovjeteknek, és ugyanazok a zsidók kormányozzák Angliát és Amerikát, mint Moszkvát.

Ebből a tényállásból a szövetségesek mindegyikének tudatában annak felismeréséhez kell eljutnia, hogy jelenleg olyan totális háború folyik, amelyben nincs különbség Kelet és Nyugat, oroszok és angolszászok között. Törökország, Románia és Magyarország Balkán-Szövetség⁵ sem érhet el többet az oroszokkal szemben, mint a Német Birodalom a maga hadosztályai-val. Ezért sürgős követelmény, hogy ne válasszuk külön a keletet a nyugattól.

Azt lehetne mondani, hogy talán helyes volna keleten defenzívára berendezkedni. De ez csak azt eredményezné, hogy a már igen erősen megrendült bolsevikok újból erőre kapnának. A „Keleti-fal” felállítására irányuló tanácsok is elméleti jelentőségűek, mert hiába építjük a legnagyobb tankesapdákat, télen minden ilyen gátat elfedne a hó és jég, és ezzel az akadály is eltűnnék. Akkor az orosz térségben nem léteznék többé katonailag biztos állás. Ebből következik a harc folytatásának talán keserű, de elkerülhetetlen szükségszerűsége.

E szükségszerűséget indokolja az a további tény is, hogy amennyiben nem zúzzuk szét a bolsevizmust, az állandó veszéllyel fenyeget. Arra a kérdésre, el lehet-e halasztani e harcot a következő nemzedékek idejére, ő (a Führer) azzal válaszol, büszke rá, hogy ezt a harcot még életében megvívhatja és győztesként befejezheti. Nem vallja a lusta polgárság álláspontját. Az olyan erőskeszű vezetők, mint Horthy, a Führer, a Duce és Antonescu, egy napon már nem lesznek az élők között. A bolsevizmus veszélye — ha előzőleg nem semmisült meg — továbbra is fenyegetne és súlyos következményekkel járna. Ki kell tartani a bolsevizmus elleni harcban. Ez óriási küzdelem, amely talán évtizedekig is eltart, de mint ahogy a régi időkben a hunok és törökök támadásait is csak hosszú harcok árán lehetett kivédeni, úgy kell most a bolsevikok ellen küzdeni. Csak a törökök legyőzése után következett el Ausztria valódi kulturális és gazdasági virágkora, ami még ma is az akkori idők építészeti teljesítményeiben jut kifejezésre. A bolsevizmus leverése után éppen így virágoznék Európa ismét. Ez a győzelem nem csupán a bolsevik nyomás elhárításából áll, hanem meg kell teremteni azt a védőövetet, amelyet azután soha többé nem szabad feladni.

A bolsevizmus állandó fertőzésveszélyt jelent. Ez megmutatkozott az oroszországi téli válság idején Németország szövetségeseinek soraiban.⁶ Az érintett szövetségesek megnevezése nélkül is ki kell jelentenie, hogy azok csapatainál részben katasztrófális állapotok harapóztak el. Katonáik az Internacionálét énekelve, helyenként a legnagyobb fejetlenségben özönlöttek hátra, és ijesztő mértékben terjedt közöttük a kommunizmus fertőzése. A német hadseregben sohasem történt hasonló. A német népet a neveltetése tette ellenállóvá a kommunista fertőzéssel szemben.

Keleten a múlt évben 700 000 szövetséges katona bevetésével nagy hadműveletek voltak tervbe véve. A Kaukázuson keresztül Mezopotámiába akartunk behatolni, a másik oldalon pedig a Volgát akartuk elzárni. De mindez balul ütött ki, de nem azért, mintha a szövetségeseink fegy-

⁵ Célzás a Törökország által kezdeményezett Balkán-blokkra. 1943 február—márciusában. Erre a későbbiek folyamán Hitler és Ribbentrop részletesen kitért. A Kállay-kormány ezzel kapcsolatos álláspontjáról lásd részletesen: *Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919—1945.* Bp. 1969. 277—278.

⁶ Utalás a 3. és 4. román, a 8. olasz és a 2. magyar hadsereg vereségére az 1942—43 telén lezajlott Volga-menti csatákban. A magyar hadsereg pusztulásáról lásd: *Horváth Miklós: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál.* Bp. 1958.

ver- és lőszerellátottsága fogyatékos lett volna. Ezzel a felfogással ő (a Führer) a leghatározottabban szembezáll. A nehézségek azért következtek be a szövetségeseknél, mert azok sem lelkiileg, sem szellemileg nem tudtak helytállni a bolsevizmus ellen folytatott harcban. Ezért történt, hogy a bolsevikok feltartóztathatatlan menekülésre kényszeríthették e csapatokat, míg német munkaoszlopok, szállító századok, sőt még sütőosztagaink is további hetekig feltartóztatták az oroszokat, ami azért volt lehetséges, mert a német hadsereg más szellemi felkészültséggel harcolt a bolsevizmus ellen. Ilyen körülmények között azért nem engedi (a Führer) a szövetségeseit az orosz hadszíntéren továbbharcolni, mert azok, sajnálatos módon, nem készítették fel katonáikat erre a küzdelemre. A szövetséges csapatok körében valósággal lesújtó jelenetekre került sor, míg a német kötelekeknek ilyen lélektani pánik sehol sem tört ki. Az egész év folyamán egyetlen német állt át az ellenséghez, az is félig lengyel, vagy cseh származású volt.

Defetista jelenségekkel szemben Németországban mindenesetre kiméletlen szigorral járnának el. A Führer itt példaként idézte a haditörvényszéknek a Kercs félsziget feladása miatt von Sponeck tábornok ellen hozott halálos ítéletét, amelyet több hosszú szabadságvesztésre változtattak át,⁷ és részleteket közölt, hogy a hadtáp-csapatoknál fellépett bomlási tünetek leküzdésére miként léptek közbe a Leibstandarte tisztjei Charkow térségében. Példákat közölt, hogyan tartottak ki német kötelekek az utolsó emberig. Így például az egyik repülőtér földi személyzete, amely csupán gépfegyverekkel volt felszerelve, addig tartóztatta fel az ellenséget, míg az utolsó gép is felszállt. Erre az utolsó startra csak azért kerülhetett sor, mert egy tiszt és 35 ember feláldozta magát, és visszamaradt. Ezzel szembeállítva egyenesen iszonyatos Kállay kijelentése, hogy „a honvédek éppen így harcoltak”. Sztalingrádban mindaddig védekeztek a német csapatok, amíg az éhség le nem győzte őket, és legfeljebb 10–15 000 katonájuk esett teljesen kimerült állapotban az oroszok fogságába. Ilyen követelményekre a szövetségesek nincsenek felkészülve, mert az éhség le nem győzte őket, és legfeljebb 10–15 000 katonájuk esett teljesen kimerült állapotban az oroszok fogságába. Ilyen követelményekre a szövetségesek nincsenek felkészülve, mint ha nem volnának kellően felkészülve — ez nem igaz — hanem, mert szellemükben nincsenek a körülményekhez megfelelően felvértezve.

A beszélgetés további folyamán a Führer azokról az eseményekről beszélt, amelyek az oroszok áttörése után a szövetségesek arcvonal-szakaszain zajlottak le. A románok-tartotta szakasz áttörése után gyorsan bedobott német erővel még tisztázni lehetett volna a helyzetet, ha történetesen nem következik be ugyanakkor az olasz frontszakasz áttörése is. A szövetséges haderők kötelekei igen gyenge erkölcsi alapon állottak. A magyar hadseregre vonatkozóan kivételként említi a honvédség főparancsnokát,⁸ aki Storch típusú repülőgépen bátran szállt a veszélyeztetett szakaszok fölé, hogy segítőtleg lépjen közbe. De a befutott jelentések szerint a magyar legénység igen gyengén állt helyt. Ismételtlen cserbenhagyták tisztjeiket, akiknek egyrésze bátran harcolt. Ez komisz dolog lehetett. Ő (a Führer) ezt csak megtörtént eseményként, és nem szemrehányásképpen említi. Siralmas és undorító, amit ott át kellett élnünk, mint azt a foglyul ejtett orosz tiszt is megerősítették, akik kijelentették, Németország szövetségeseinél nem találtak semmiféle komoly ellenállásra, és így tudták a frontot sok esetben áttörni, jóllehet nekik maguknak is utánpótlási nehézségeik voltak és csak kevés lőszer állt rendelkezésükre.

E tényállás felismerése a jövőre kényszeríti a tekintettünket. Természetesen teljességgel csalóka Kállaynak az a reménye, hogy pozícióváltással, Törökország és Anglia közbenjárásával találjon megoldást. Horthy itt közbevetette, Kállay nem gondolkozik így. Majd folytatva, a Führer kijelentette, Németország és szövetségesei közös hajójában ülnek, amely viharos tengeren halad. Világos, hogy aki ilyen helyzetben netán ki akarna szállni, azonnal megfullad. De a kiszállásra nincs is semmi ok. Átéltünk egy súlyos válságot, amelyet azonban most már leküzdöttünk. Ebben néhány román hadosztály is nagyszerű teljesítménnyel szerepelt. Ez a megállapítás, ha még oly keserűen cseng is a magyar fülek számára, megfelel az igazságnak. A román

⁷ Sponeck tábornokot azért ítélték el, mert 1941. december 29-én visszavonulást rendelt el és kiűrtette Kercs félszigetét. Lásd: *E. v. Manstein: Verlorene Siege*. Bonn. 1955. 241.

⁸ Jány Gusztáv vezérezredes, a 2. magyar hadsereg parancsnoka.

katonák és tisztek igen bátran viselkedtek. A románok feltárult fogyatékoságait (a Führer) teljes nyíltsággal megtárgyalta Antonescuval, éppen úgy, mint ahogy a Duceval beszélt — illetve a birodalmi marsall tárgyalta az olasz hiányosságokról. A saját gyengéi ellen Németország, mi⁹ már említette, a legnagyobb kiméletlenséggel jár el. Így agyonlőtték azt a német tábornokot,⁹ aki repülőgépen elhagyta Sztalingrádot. A szövetséges hadseregekben nem szabad fegyelemsértést eltűrni, és főként nem szabad olyan hadsereget megdicsérni, amely nem teljesítette kötelességét. Nagy szerencsétlenség volt, hogy a Duce 1940-ben nyilvánosan megdicsérte az olasz hadsereget, amely lényeges számbeli fölénye ellenére sem tudott az alpesi fronton a franciák ellen eredményt elérni. Antonescu ebből a szempontból a helyes módszert követi. Nyilvánosan szégyenítette meg azokat a hadosztályokat, amelyek nem harcoltak eredményesen. A porosz hadsereg sem kapott dicséretet 1806-ban, és Nagy Frigyes drákói szigorról járt el a gyenge katonai egységek ellen. Az ütközetben csődöt mondott alakulatok katonáinak copfját levágatta, fejfedőiket és zászlóikat elvette és csak megfelelő harci teljesítmény után rehabilitálta őket. Érdemtelen dicséret gyengíti a hadsereg morálját, mert senki sem erőlteti meg magát, ha anélkül is megdicsérik.

Az itt vázolt visszas állapothoz követhetjük a keleti arcvonalon hirtelen 850 km-es szakaszt kellett feladnunk, ami megfelel a világháborúban tartott teljes nyugati arcvonalnak. De a német kötelékek, amelyeket a bolsevik roham feltartására hirtelen, gyakran rögtönözve, oda szállítottunk, még ma is a helyükön állnak, és védekeznek. Ha ez nem így történik, és gátszakadás áll be, akkor Bukarest és Budapest nem kerülhetne volna el a sorsát.

Miután szövetségesei teljes mértékben csődöt mondtak, Németország természetesen arra az álláspontra is helyezkedhetett volna, hogy az adott helyzetben helyesen jár el, ha visszavonul a Bukovinától Revalig húzó vonalra, mert a bolsevikok nem támadnak meg a németeket. Ahhoz túlságosan respektálják őket. De tekintettel európai feladatára — amely mindenki megmentésére irányul — szövetségesei helyett Németország tartotta a frontot.

Fájdalommal látja (a Führer), hogy a magyarok belpolitikája egyenes következményeként fokozatosan megsemmisül a magyar katona morálja. Teljesen érthetetlen számára Magyarország zsidóbarát beállítottsága. Az eddigi tapasztalatok mellett miként lehet ilyen politikát folytatni? Nem akar Magyarország belügyeibe beavatkozni, csupán a tényállást rögzíti. Németország ma erkölcsileg megerősödve áll itt, mert eltávolította a zsidókat; az utolsó a közeljövőben tűnnek el majd keleti irányba. Németországban ma nem állhatnak be olyan nehézségek, mint amilyenek a zsidók befolyása következtében 1918-ban érték az országot. Ha nem úzik el a zsidókat, ma is éppen úgy tönkretennék a gazdasági életet, a pénz értékét és a morált, mint ahogy akkor tették. A Duce és Antonescu ezt teljes mértékben megértik.¹⁰ Ha a szövetséges táborban Németország ma egyedül él intakt belső viszonyok között, ez csak azért van így, mert a zsidók bomlasztó tevékenységét lehetetlenné tettük. A zsidók ellen fogantatosítandó rendszabályokat nem kell féltékeny kezzel kezelni. Magyarország nem folytatott antiszemita politikát, és mégis megkapta a maga Kun Béláját. Éppen ilyen kevéssé folytattak zsidóellenes politikát a balti államok és Lengyelország, és mégis lerohanták őket a zsidó bolsevikok. Ebből következik, hogy ha egy harc kellemetlen velejáróit úgyis mindenképp el kell viselnünk, nekünk sem kell visszariadnunk tőle, hogy erőlyesen küzdjünk a zsidók ellen. Itt ingadozásnak nincs helye, és alaposan téved, aki hisz abban, hogy ez a kérdés kompromisszumok útján megoldható. De miért is kellene glaszkesztyűs kézzel a zsidókhoz nyúlni? Végül is, ők tervelték ki a világháborút és ezért az áldozatok millióiért viselik a felelősséget. Azt követően felidéztek a forradalmat és azzal is mérhetetlen szenvedést okoztak. Ők felelősek a jelenlegi háborúért, és a kialakult harcmodorért is, elsősorban a polgári lakosság bombázásáért, az áldozatok között elpusztult sok

⁹ Hillgruber szerint ez csak Billert alezredesre, a VIII. AK. szállásmesterére vonatkozhatik, akit — a kelet-poroszországi lötteni repülőterre érkezésekor — agyonlőttek.

¹⁰ Hillgruber cáfolja ezt az állítást. Lásd: i. m. 240. 17. sz. jegyzet.

nőért és gyermekért. „A földdel kell egyenlővé tenni egész Európát” írta Ilja Ehrenburg, Roose velt tanácsadója,¹¹ és ebbe Budapestet is beleértette.

Ezután a Führer rátért azokra a konkrét információkra, amelyeket egyes magyar körök és főként Kállay miniszterelnök tevékenységéről és irányvonaláról kapott, és felszólította a birodalmi külügyminisztert, olvassa fel ezeket az iratokat.

A birodalmi külügyminiszter hangsúlyozta, az ismertető iratok nem ügynökök jelentései, hanem konkrét anyagról van szó, amely, mint azt más alkalommal már közölte Horthyval, legnagyobb részt külföldi követségek felfogott és megfejtett sürgönyeiből áll. Szent-Györgyi professzor törökországi tartózkodásáról¹² egy f. é. március elejei megbízható jelentés a következőket tartalmazza:

Február végén Szent-Györgyi Albert, a szegedi egyetem professzora, Konstantinápolyban tartózkodott, hogy ott angol és amerikai szervekkel kapcsolatot teremtsen. Továbbítás céljából átadta egy amerikai közvetítőnek az ankarai amerikai nagykövet¹³ számára készített, alábbi tartalmú emlékiratot: Magyarország a teljes felbomlás útján van. Ha a várható vereség az arra elő nem készített országot éri, mindenféle nyugtalanság keletkeznék és valószínűleg általános vérfürdőre kerülne sor. Súlyos gondot okoz ez a helyzet a jó magyaroknak, akik a nemzeti szocialistákról tudni sem akarnak, sőt azokkal ellenséggként állnak szemben, és hazájukat meg akarják menteni. Konstantinápolyi útja előtt kapcsolatba lépett mind a szociáldemokraták, mind a magyarországi Demokrata Párt vezetőivel, akik őt teljes bizalmukról biztosították. Sigray Antal gróf, a magyar király-pártiak vezére is kilátásba helyezte teljes támogatását. Azért jött most Konstantinápolyba, hogy meggyőződjék róla, bizalommal viseltetnek-e iránta az angolok és az amerikaiak. Ha igen, úgy rendelkezésre áll, hogy Magyarországon olyan kormányt készítsen elő, amely adott időpontban átveszi a hatalmat. Pillanatnyilag ez nem lehetséges, mert Németország még túl erős, és ilyen kísérlet feltétlenül maga után vonná Magyarország német megszállását, ami Magyarország teljes kiszolgáltatottságát jelentené. A magyarok és a szövetségesek titkos katonai együttműködésének ideje akkor érkezik el, ha Németország komoly invázió veszélyével kerül szembe. Akkor Magyarország beengedheti területére a szövetséges hadseregeket.

Elutazása előtt járt Kállay miniszterelnöknél, aki arra kérte, közölje a törökországi amerikai nagykövettel, hogy ő, a miniszterelnök, a jövőben egyetlen magyar katonát és egyetlen fegyvert sem hocsát a Német Birodalom rendelkezésére, és hogy bár szakadatlanul a zsidók ellen szónokol, valójában azokat sérelem nem éri, és ő 70 000 zsidó menekültet védelmez Magyarországon; most azonban csak a jelenlegi politikai vonalat követheti, mert különben Németország megszállja Magyarországot, és kiírt minden zsidót. A miniszterelnök tanácsára Szent-Györgyi professzor beszélt Ullein-Reviczky úrral is,¹⁴ aki közölte vele, lehetőség nyílik a Szövetségekkel való titkos katonai együttműködésre, ha Oroszország nem vonul be Magyarországra, és Magyarország szomszédjai nem kapnak szabad kezét Magyarországra ellen. Ezt tartalmazta Szent-Györgyi professzor expozéja.

Szent-Györgyi professzor konstantinápolyi szóbeli nyilatkozataiból megállapítható, hogy elsősorban a szovjetországok magyarországi bevonulását akarta megakadályozni. Kijelentette továbbá, a Magyarország és a Szövetségek közötti katonai együttműködés angol és amerikai ejtőernyős alakulatok magyarországi bevetésével kezdődhetnék. Hozzátette még, hogy miután Magyarország még nem elég érett a köztársasági államformára, felmerülhet az a gondolat, hogy Habsburg Ottót koronázzák királlyá, ha Amerikában felismerték a társadalmi követelmények jelentőségét és Amerika helyesli trónraléptét. Szent-Györgyi professzor nem jutott közvetlen kapcsolatba az angol vagy amerikai nagykövettel. Angol részről közölték vele, őszinteségének bizonyítékául folyamatosan szállítson információkat.

¹¹ Nyilván Sztalinra gondolt.

¹² Lásd a bevezető tanulmányt.

¹³ Steinhardt, Laurence.

¹⁴ Ullein-Reviczky Antal, a külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője.

Churchill és Inonü, török államelnök adanai találkozását¹⁵ közvetlenül megelőzően az angol kormány arról tájékoztatta a török kormányt, a jövőre való tekintettel kívánatosnak tartja, hogy a délkelet-európai országokból, Törökország vezetésével, tömböt alkossanak. A török kormány magáévá tette ezt a kezdeményezést és tárgyalásokat indított néhány délkelet-európai ország képviselőivel.

Kállay magyar miniszterelnök úr március 10-én közölte a német követtel,¹⁶ a török kormány javaslatot tett olyan megállapodás kidolgozására, amely a bolsevizmus ellen irányul és amelyhez az összes délkelet-európai állam csatlakoznék. (A birodalmi külügyminiszter itt rámutatott, hogy Németország nem venne részt ebben a kombinációban.)

Kállay magyar miniszterelnök úr hozzáfűzte, szándékában áll a törökökkel közölni, hogy a tervezet nagyon érdeklí és ezért közelebbi tájékoztatást kér.

A budapesti német követ arra kérte Kállay urat, várja be Berlin állásfoglalását ebben az ügyben, mielőtt folytatná tárgyalásait a törökökkel.

Azt, hogy a magyar kormány jól tudta, hogy ez a török terv az angolok—amerikaiak pártfogását élvezi, bizonyítják Ulllein-Reviczky úr nyilatkozatai, amelyek szerint a maguk részéről az angolok és amerikaiak is érdekeltek benne, hogy a bolsevizmus a régi orosz területre korlátozódjék, és ezért nem utasítják el a délkelet-európai államok megállapodásának gondolatát, amint azt Törökország felvetette. Annak ellenére, hogy az összefüggések így feltárt ismeretében világosan látszik, a török terv támogatásával az angolok nyilvánvalóan a „tengelyhatalmak” ellen irányuló célokat követnek, a magyar külügyminisztérium politikai osztályának vezetője¹⁷ úgy nyilatkozott, Magyarország meglepedéssel sőt örömmel üdvözli a török kezdeményezést. Magyarország elégedett lehet, ha Törökország magáévá teszi a „tengelyhatalmak” antibolsevista koncepcióját, és ebből a szempontból méltányolja a török külügyminiszter¹⁸ részéről felvetett gondolatot. A magyar kormány Vörnle követ útján fejezte ki Ankarában meglepedését, hogy egy délkelet-európai konföderációban Magyarország részvételét is tervbe vették. Csak a budapesti német követ kifejezett kérésére ígerte meg a magyar kormány, hogy a továbbiakban eláll e kérdés szorgalmazásától. Maga a török külügyminiszter sem leplezte meglepetését a német nagykövet előtt,¹⁹ hogy kötelezettség nélküli ajánlatát a magyar kormány ilyen lelkesen fogadta, és azt konkrét javaslatként kezelte. (A birodalmi külügyminiszter itt tájékoztatásul megjegyezte, Numan úgy nyilatkozott, ajánlatát maga sem vette túl komolyan, a magyarok azonban azt nagyszerűnek találták.)

Egyébként Vörnle követ közlésére, hogy a magyar kormány egyetért a délkelet-európai konföderáció létrehozásának tervével, Numan török külügyminiszter azt válaszolta, ő csupán a bolsevik veszély növekedésének napjaiban szándékozott a Balkán-szövetség ügyében megbeszéléseket kezdeni, jelenleg azonban nem látja szükségesnek e kérdés napirendre tűzését.

F. é. január közepén érkezett megbízható berni forrásból az a jelentés, amely szerint ott egy idő óta magyar részről bizonyos tevékenység figyelhető meg. Megállapítható, hogy magyar személyiségek egész sora, köztük újságírók, katolikus és protestáns papok, arra törekedtek, hogy Svájcban tartózkodó angolokkal kapcsolatba kerüljenek. A Svájcban politikai tárgyalásokat folytató személyek között volt Varga Béla magyar országgyűlési képviselő is.

Ez év március közepén megbízható jelentések újból hírt adtak róla, a magyar kormány a svájci kiküldöttei útján arról akarja az angolokat és az amerikaiakat meggyőzni, hogy a magyar nép százszázalékosan németellenes beállítottságú, és meggyőződése, hogy a „tengelyhatalmak” elveszítik a háborút. Amint megindul az angolok és amerikaiak balkáni inváziója, Magyarország átáll az ő táborukba.

¹⁵ 1943. jan. 31-én.

¹⁶ Jagow, Dietrich von, 1941. július 20.—1944. március 19. budapesti német követ.

¹⁷ Szentmiklósy Andor.

¹⁸ Menemencoglu Numan, Rifaat.

¹⁹ Papen, Franz von.

Különféle értesülések szerint f. é. februárjában két magyar professzor utazott Törökországba, hogy ott politikai tárgyalásokat folytasson. A két professzor név szerint a Budapesti Mészáros Gyula, és a szegedi Szent-Györgyi Albert. Ezzel összefüggésben merült fel az a hír, hogy Frey András (félzsidó), a „Nagyar Nemzet” szerkesztője, aki az év elején ugyancsak Törökországban tartózkodott, szintén politikai feladatok megoldására kapott megbízást; munkája megkönnyítésére Ulllein-Reviczky úr, a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője, ajánlólevelekkel látta el. Ugyanezen hírforrás szerint Frey megbízást kapott, juttassa el angol kezekhez azt a tájékoztatást, amely szerint a magyar kormány és a magyar vezérkar úgy határozott, a magyarok semmilyen körülmények között sem harcolnak az angol és amerikai hadsereg ellen, és másodszor, ha Anglia és Amerika megvédi Magyarországot a szovjetorosz inváziótól, Magyarország készen áll, hogy az angolok és amerikaiak balkáni partraszállása után a német hadsereg háta mögött hadműveletekbe kezdjen a német csapatok ellen.

Ezeknek az iratoknak a felolvasása után Horthy azzal a kijelentéssel válaszolt, hogy ezek a hírek teljes egészükben hamisak. Elismeri, hogy Budapest nagy „pletykafészek”. Ez részben az ott élő sok zsidón is múlik. Magyarországnak egyébként is jelentős nehézséget okoznak a zsidók, mert kis ország létére belőlük 200 000-rel több él a területén, mint Németországban. Ez indította arra, hogy megváltoztassa azt a törvényt, amely szerint mindekor újból elnyerhetik magyar állampolgárságukat azok, akik korábban magyar alattvalók voltak. A legtöbb európai zsidó valamikor magyar állampolgár volt, minthogy a keleteurópai zsidók bevándorlásának útja Magyarországon át vezetett nyugat felé. Magyarország maga a hibás abban, hogy idáig fejlődött a dolog. A magyarok 1000 év óta vallják, hogy úriemberek számára a pénz piszkos ügy, és történelmük során örményeket, görögöket és végül zsidókat tartottak maguknak pénzügyeik intézésére. Ezzel magyarázható az a nagy szerep, amelyet a zsidók Magyarországon betöltenek. De kielégítő pótlás sem áll helyettük a magyar közgazdaság rendelkezésére. Németországban a gazdasági ágazatok legtöbbszörében 90% német és 10% zsidó tevékenykedett, és ezért a zsidókat sokkal könnyebben lehetett leváltani, mint Magyarországon, ahol a viszonyok sokkal rosszabbak.

Magyarország ennek ellenére jogosan tart rá igényt, hogy a világon elsőként vallotta magát nyíltan antiszemitanak. A kormányzó rámutatott a számos zsidóellenes rendszabályra — mint a numerus clausus, a zsidók kizárása az egyetemekről, a sajtóból, a kulturális életből és minden vezető állásból —, amelyeket Magyarország hatályba léptetett.

A miniszterelnököt ért gyanúsításokat teljes mértékben hamisnak minősítette, mert százszázalékgig megbízható, és semmit sem tesz az ő (a kormányzó) tudta nélkül.

Ami Szent-Györgyi professzor személyét illeti, ő csak azt mondhatja, ez a tudós semmiképp sem utazott hivatalos politikai szerepben külföldre. Mint ahogy Svájcban és más semleges országban is vannak németek, akik saját véleményüket kimondják, nyilván így mondhatta ki a professzor is személyes véleményét. Semmiképp sem kapott Kállaytól politikai küldetésre szóló megbízást. A birodalmi külügyminiszter megjegyzésére, mely szerint ismét két zsidót választottak be a magyar felsőházba, Horthy azt felelte, hogy ez ellen alkotmányos okok miatt semmit sem lehet tenni, és egyébként Magyarországon nagy számban élnek kikeresztelkedett zsidók, akik között sok az értékes ember. Mindent megtett, amit a zsidók ellen tisztességgel meg lehet tenni, de meggyilkolni, vagy másként megölni még sem lehet őket.

A Führer azt válaszolta, erre nincs is szükség. Magyarország éppen úgy elhelyezhetné a zsidóit koncentrációs táborokban, mint azt Szlovákia tette. Ezzel honfitársai számára sok olyan állást szabadítana fel, amelyet ma zsidók foglalnak el, és így megnyithatna a nép tehetséges gyermekei előtt olyan hivatásokat, amelyeket ma a zsidók elzárnak előlük. Ha már a zsidók meggyilkolásáról van szó, úgy meg kell állapítania (a Führernek), hogy csak *egy* gyilkos létezik, a zsidó, aki a háborúkat kirobbantja, és befolyásával kialakítja annak a polgári személyek, asszonyok és gyermekek ellen irányuló jellegét. A zsidókkal kapcsolatban fennáll az a lehetőség is, hogy bányákban kapjanak munkát. De mindenképp elejét kellene venni, hogy a vendéglátó államban bárminemű befolyáshoz jussanak.

Horthy itt megjegyezte, pirulva kell bevallania, hogy a munkás-zászlóaljokban²⁰ 36 000 zsidót küldött a frontra, akik közül a legtöbb elpusztult az oroszok előretörése nyomán. A Führer azt felelte, a kormányzónak nem kell pirulnia; ezt a háborút a zsidók robbantották ki és ezért nem érdemelnek részvétet, ha a háború súlyos következményeket hoz rájuk is. Egyébként az a meggyőződése, hogy a zsidókat nem ölték meg, azok átálltak az oroszokhoz.

A birodalmi külügyminiszter ezzel összefüggésben rámutatott még arra is, minden magyar zsidó többé-kevésbé az angol titkos szolgálat magyar állampolgárságú ügynöke, és emellett bőségesen állnak rendelkezésére pénzforrások is. Ebből is megállapítható, milyen veszélyes a zsidók szabad közlekedését megengedni.

További fejtegetéseiben Horthy szözl a magyar követnek arról a jelentéséről, amelyben a követ beszámol Inonüvel folytatott egyik tárgyalásáról.²¹ Inonü az adanai konferenciára vonatkozólag közölte, Churchill a Balkán-államoknak a háború után létrehozandó, valamilyen oroszellenes szövetségét tervezi. Inonü, kísérleti léggömbként, Magyarország részvételét is megemlítette, hogy így megismerje Churchill reagálását. Churchill nem válaszolt.

A magyar politikát százszázalékban a kormányzó határozza meg, aki teljesen megbízik Kállayban. Magyarországon sohasem gondolt senki rá, hogy az ellenséggel koketáljon. Az abszolút batorság lenne és csak azt eredményezné, hogy egy újabb Trianont kényszerítenének Magyarországra. — A Führer itt megjegyezte, ennél is rosszabb következnek. Magyarország a bolsevikok prédájává válnék. — Horthy minden további nélkül elismerte ennek a lehetőségét. A birodalmi külügyminiszter Kállayra vonatkozólag megjegyezte, főként azt kell a szemére vetni, hogy a másik oldal ellen folytatott harc ellen Magyarországon megnyilvánuló irányzattal szemben nem lépett fel erősebben.

Kállay ilyen irányú beállítottságának illusztrálására a birodalmi külügyminiszter a következő jelentést olvasta fel: Magyaroktól származó különböző értesülések azt bizonyítják, Kállay magyar miniszterelnök nagy hibának tekintené, ha Magyarország külső befolyásra ráállna, hogy az eddignél nagyobb részt vállaljon a jelenlegi háborúban. Egyébként is Magyarország Németország oldalán ebben a háborúban csak a „tengelyhatalmak” és Szovjetország konfliktusában vesz részt, de nem érdekelt az egyfelől „a tengelyhatalmak” és másfelől az angolok és amerikaiak között fennálló konfliktusban. Félreérthetetlenül ilyen értelemben beszélt állítólag Kállay úr a magyar képviselőházi Külügyi Bizottságának február 19-i ülésén.²²

Ugyancsak magyar forrásokból származó jelentések arról szólnak, a magyar kormány jelenlegi összetétele mellett nem várható, hogy Magyarország erőteljesebben bekapcsolódik a haditermelésbe, vagy a magyar mezőgazdaság növelné a terméshozamokat. A kabinet inkább ingadozó irányzatot mutat, és meghajlik a másik oldal felé. — (A birodalmi külügyminiszter hozzáfűzte, ebből világosan látható, hogy Kállay különbséget tesz a keleti és a nyugati ellenség között.)

Ez után a következő jelentést olvasta fel Horthynak: Április elején Vörös tábornok, a magyar vezérkar hadművelleti osztályának főnöke közölte a budapesti német légügyi attaséval, hogy a jelenleg átképzés céljából Franciaországban tartozkodó magyar repülőrajokat semmi esetre sem szabad ott harci cselekményekbe bevetni, mert azokat csak Oroszország ellen tervezik bevetni.²³ Ez a jelentés is bizonyítja, mennyire helytállóak a már korábban, nagy számban beérkezett információk, amelyek szerint a magyar kormány mindenképp el akarja kerülni, hogy harci cselekményekbe bonyolódják az angolokkal és amerikaiakkal. A birodalmi külügyminiszter

²⁰ A munkaszolgálatosokra lásd „Fegyvertelenül álltak az aknamezőkön”. Szerkesztette: Karsai Elek c. dokumentumgyűjtemény. Bp. 1962.

²¹ Az iratot közli: Magyarország és a második világháború Bp. 1958. 156. sz. irat. 410—412.

²² Jagow budapesti német követ ezzel kapcsolatos jelentését közli: A Wilhelmstrasse és Magyarország. 526. sz. irat 707—709.

²³ Uo. 534. sz. irat. 714.

hangsúlyozta, mindez felfogott és megfejtett táviratokból származó, feltétlenül megbízható anyag, majd folytatta a felolvasást:

Február végén érkezett, különböző megbízható forrásból származó hírek szerint a magyar kormány utasította vatikáni követét, tájékoztassa a pápát Magyarország békevágyáról.²⁴ A követ emelje ki, hogy Németország állandó és erős nyomása korlátozza Magyarország külpolitikai mozgásszabadságát. Adjon továbbá különös nyomatékot annak, hogy a magyar kormány, főleg a zsidókérdésben követett belpolitikájával bizonyította toleranciáját.

Április elején arról jöttek hírek, hogy a volt londoni magyar követ²⁵ Rómába utazott a vatikáni angol követtel²⁶ létesítendő kapcsolat céljából.

Horthy ezzel kapcsolatban megjegyezte, ő elolvasta a pápához írt levelet, és ezért kijelentheti, a most elhangzott közlések nem helytállóak. A levél csupán a bolsevizmus ellen irányult.

A Führer ezután ismételten kifejtette Horthynak azokat az okokat, amelyek arra indították, hogy megbeszélje ezeket a kérdéseket a kormányzóval. Lloyd George egy néhány évvel ezelőtti obersalzbergi látogatása során²⁷ közölte vele (a Führerrel), milyen súlyos lehangoltság vált úrrá 1917-ben az akkori Szövetségesek köreiből. A Nivelle-offenzíva²⁸ következményeként Franciaországban felkelések törtek ki. Angliában nagyon aggasztónak látták a helyzetet és a békekötés gondolata került előtérbe. A németek keleten jó helyzetben voltak és megnyugtató eredménnyel folyt a tengeralattjáró-harc. Czernin gróf szerencsétlen memoranduma ebben a helyzetben segítette ismét főlénybe ellenségeinket és adott ösztönzést további kitartásukhoz. Az olyan emberek, mint Erzberger és Sixtus herceg, akik a memorandumot külföldre vitték, mérhetetlen kárt okoztak tettükkel. Egy újabb vereség elszenvadásához vezető legjobb úton járunk, ha ismét ahhoz hasonló, kétértelmű lépésekkel kísérletezünk. Egy élet-halál harcot nem lehet diplomáciai fuffanggal eldönteni. Ha az angolok akárcsak legkisebb hírét vennék ellenfeleik háborús fáradtságának, az csak megerősítené az angol bulldogok hagyományos magatartását, és arra ösztönöznék őket, hogy tartsanak ki az utolsó ütközetig és azt nyerjék meg. Az utolsó ütközetet azonban ő (a Führer) szándékozik megnyerni, hogy a csatateret egy negyed órával 12 után, mint győztes hagyja el.

Horthy kijelentette, az ellene irányuló szemrehányásokra a következőket válaszolhatja: — A Führer itt azzal vágott a szavába, hogy nem szemrehányást tesz, hanem tényeket rögzít. — Horthy azzal folytatta, hogy 1938-ban Magyarországnak még nem volt hadserege, a fegyverkezés csak azt követően kezdődött. Magyarország pusztán segítőkészségből küzd, egy négyzetméternyi orosz területre sem tart igényt. Azt pedig, hogy a magyar hadsereg miként harcolt, majd a hadtörténelem dönti el, és ezt a történelmi értékelést ki kell várni, mert csak akkor lehet végérvényes ítéletet alkotni. E pillanatban nem akar arról beszélni, hogy a távolságok Oroszországban túlságosan nagyok, és rossz volt a magyar hadsereg felszerelése. Semmi esetre sem viselkedett szégyenletes módon az a hadsereg, amelynek 146 000 halottja és 30 000 sebesültje volt. Ezenkívül két magyar ezred német kötelékek visszavonulását fedezte. Ehhez még hozzá számítható a zsidó munkászászlóaljok összesen 36 000 főnyi vesztesége. Ezen kívül a magyar hadsereg elvezítette minden fegyverét.

A továbbiakban Horthy a Szövetségesek különböző lehetséges partraszállási kísérleteiről beszélt. Nem tartja valószínűnek, hogy Olaszországban vagy a Peloponnészoszon kerüljön erre sor; a Szíriában és Ciprus szigetén történt nagyméretű csapatkoncentrációkból arra a feltevéésre jutott, az a szándékuk, hogy a Boszporuszon át a Fekete-tengerre hatolnak be, Romániában szállnak partra és birtokukba veszik az olajmezőket. A Führer azt válaszolta, a Szövetségesek

²⁴ Lásd az 1. sz. irat. 8. sz. jegyzetét.

²⁵ Barcza György.

²⁶ Osborne, Godolphin Francis.

²⁷ 1936. szept. 4-én.

²⁸ 1917 tavaszán.

még a Boszporuszig sem juthatnak el, mert az Égei-tenger szigetei, főként Lemnos szigete, német kézen vannak, és azokon tengeralttjárók és a légierő számára támaszpontok épültek.

Horthy azt válaszolta, ebben az esetben a Szövetségesek éjszaka osonnak át ezen a térségen, mert a német ellenőrzés a sötétben semmit sem lát. — A Führer azt válaszolta, hogy a korszerű műszaki berendezések segítségével éjjel éppen olyan jól lehet látni, mint nappal, és a jól felfegyverzett szigetek mindig nagy akadályt jelentettek. Az Észak-Afrikában végrehajtott partraszállási hadművelet is lényegesen nehezebb feladat lett volna, ha, az olasz lazaságok következményeként, nem hanyagolják el repülőterek építését Szardínia szigetén. Most már azonban, mindenesetre német sürgetésre, folynak ezek a munkálatok.

A továbbiakban Horthy kijelentette, távol áll tőle, hogy Románia ellen áskálódjék, de minthogy e tárgyalás folyamán némileg „hátrányos helyzetbe” került, most felolvassa egy erdélyi nyugállományú kapitány levelét, amely minden esetre érdekes tájékoztatást ad a romániai állapotokról. — Az ezután felolvasott levél a román király egyik kijelentését ismerteti, amely szerint a király úgy nyilatkozott, hogy mindaz, ami eddig történt és történni fog, az Antonescu számlájára írandó. A király a háttérben marad. De elérkezik majd az a pillanat, amikor országát őszinte érzelmei szerint vezetheti. — A Führer azt válaszolta. Németországba beérkezett jelentések szerint ez a kijelentés valóban elhangzott. De Antonescu brutálisan válaszolt rá. Közölte az anyakirálynővel,²⁹ ha valami nincsen kedvére, mindenkor készen áll számára a különvonat, hogy Firenzébe vigye, — a királyt pedig erőlyesen figyelmeztette és felszólította. szorítkozzék alkotmányos feladatai ellátására.

Horthy erre a továbbiakban kijelentette, Antonescu környezetének sok tagja megváltoztatta felfogását és már nem osztják Antonescu nézeteit. — A Führer azt felelte, a teljesen képzetlen és nem kellően nevelt királyt lelkiismeretlen emberek saját céljaikra használták ki: Még maga az anyja is kijelentette, a király „semmit sem tanult” és egy berlini látogatás során³⁰ ő (a Führer) maga is megállapíthatta, milyen rosszul nevelt az uralkodó. Antonescu egyébként azonnal a frontra küldte azokat a szárnységédekét, akik a királyt rossz irányba befolyásolták.

A tárgyalás további folyamán Horthy kijelentette, már régebben az a benyomása, hogy Magyarország már nem „kedvence” Németországnak. Romániában lepéncelt vezércikkírók olyasmiket írtak, ami kedvesebben cseng a német füleknek, mint ami a magyar újságokban olvasható. Emellett a románok és a szlovákok lépten-nyomon belekötnek a magyarokba, amit azoknak a zsebükben összeszoruló öklökkel kell eltűrnük. anélkül, hogy szót emelhetnének az ellen. — A birodalmi külügyminiszter itt megjegyezte, a német—olasz bizottsági jelentés³¹ szerint ebben mindkét fél hibás, de az erkölcsi felelősség egy kissé inkább Magyarországot terheli, — Horthy azt válaszolta, a románok mindig is szemben állottak a magyarokkal. De belátja, hogy a román olaj nagyon fontos, és Romániának több az olaja, mint Magyarországnak. De azt még senki sem mondta neki, hogy nem áll százszázalékosan Németország oldalán. — A Führer közbeszólására, hogy Horthy változatlanul élvezi Németország bizalmát, de nem bíznak Kállayban, Horthy azt válaszolta, teljes mértékben szavatosságot vállal Kállayért. Csak „éppen egy kicsit sokat” beszél, amire már több ízben figyelmeztette. Horthy ezután felindultan beszélt azokról a gondokról és nehézségekről, amelyekkel Magyarországnak, ennek az istenáldotta országnak küzdenie kell. Ipari termelésének nyolevan százaléka, mezőgazdasági termékeinek hatvanöt százaléka — ennek nagyrésze a takarmány — Németországba kerül. A magyarországi kenyér-fejadag alacsonyabb, mint a németországi. Magyarország mindenét odaadja. De ha fegyvereket kér, azokat nem kapja meg. és ezért jelentős hátrányba került a románokkal szemben, mert azok korábban angol és amerikai támogatással, most pedig Németország segítségével kellően felfegyverkeztek.

²⁹ Helena, II. Károly király felesége.

³⁰ Mihály román király és Helena anyakirálynő 1941. nov. 28-i berlini látogatása Hitlernél.

³¹ A második bécsi döntés után német—olasz ellenőrző bizottságot hoztak létre. E bizottság jelentéseiről van szó.

Ha Magyarország repülőgépeket kér, akkor is azt ismétli a birodalmi marsall, hogy nem tud szállítani.

Horthynak a „kedvenc”-re vonatkozó megjegyzésével kapcsolatban a Führer kijelentette, hogy másról van szó. Élet vagy halál felett dönt az a harc, amely 1933 óta folyik. Magyarország ez ideig nem járt ebben rosszul. A határok revíziója pl. nem vált volna lehetővé, ha Németország nem lép fel a csehek ellen. Ami a román válságot illeti, akkor az volt a kérdés, be szabad-e engedni a bolsevizmust Romániába, és ezzel a Balkánra. Helyes volt, hogy a bécsi döntéssel el lehetett kerülni a Magyarország és Románia közötti háborút; mert bár Magyarország akkor szívesebben vette volna a háborús megoldást, de egy háborút elkezdve senki sem lehet biztos benne, hogy azt meg is nyeri. Lehetséges, hogy Magyarország háborús úton eleinte valamivel nagyobb terület birtokába jutott volna annál, mint amit a bécsi döntéssel kapott. De azután kitört volna a bolsevizmus Romániában, majd, onnan továbbterjedve, Bulgáriában és Szerbiában is. Tekintettel a növekvő bolsevik áradatra Magyarország Németországhoz fordult volna segítségért. De Németország nem segíthetett volna, mert ebben az esetben nem állt volna rendelkezésére a román olaj, amelynek fontosságát Horthy jogosan hangsúlyozta.

Figyelembe kell azt is venni, Németország nem törekedett a döntőbíró szerepére. Éppen ellenkezőleg, nem is akarta azt elvállalni — és most mindkét fél részéről szemrehányásokban van része. Pedig Magyarországot nagy, új területekhez juttatta a döntés. Ha figyelembe vesszük, hogy Németország az 1870. évi háború után mindössze 15 000 négyzetkilométernyi területet kapott, míg Magyarország javára tízszer akkora területet ítélt a döntés, nyugodtan megállapítható, hogy Magyarország ezzel jól járt. De akkor elsősorban arról volt szó, hogy Oroszországot ne engedjük be a Duna vidékére, mert ebben az esetben ennek a tájnak egész szláv világa tűzbe borult volna. Nem az a kérdés, kedvenc gyermeke-e Magyarország Németországnak, hanem, hogy Németország a bécsi döntésben Romániával szemben olyan messzemenő kényszert alkalmazott, amit a román kormány a bukás veszélye nélkül éppen hogy elvállalhatott.³²

Egyébként Teleki annak idején elismerte,³³ hogy az újonnan nyert területek megszállásánál előfordultak, az ő szavai szerint, „atrocitások”, amit néhány magyar őrnagy közigazgatási tapasztalatlanságával magyarázott. Olaszországgal együtt ő (a Führer) mindig azon iparkodott, hogy a románokat megnyugtassa, és annak idején Bécsben³⁴ is tanácskozott Cianoval, miként lehetne ezt a vitát lezárni. A románok vizsgáló-bizottságot kértek. Ehhez azonban nem járulhattunk hozzá, mert a magyarok ugyan tagadhatatlanul elkövették azokat a szörnyűségeket, de az azokat feltáró vizsgálatok eredményeinek publikálása csak bonyolultabbá tette volna a helyzetet.

Románia különben nemesak mint szállító fontos, de egyben felvonulási területe a német hadseregnek, amelynek beavatkozása nélkül Olaszország Görögországban tönkrement volna.

Románia igen jelentős háborús erőfeszítéseket tett, és maga szerezte vissza Besarábiát. Amellett ő (a Führer) mindenkor azon volt, hogy Antonescu figyelmét elterelje Erdélyről, és rámutasson azokra a feladatokra, amelyek az újonnan szerzett területeken várnak megoldásra. Antonescu teljes mértékben megértette, hogy Oroszország a harci ellenfél, és a háború kitérése óta Románia lényegesen nyugodtabban kezeli Erdély kérdését. A közös hadviseléshez Románia mindenképp nagymértékben járul hozzá. — Horthy itt közbevetette, hogy a románok is területek gyarapításáért harcolnak. — A Führer erre a megjegyzésre azzal válaszolt, hogy a románok

³² A második bécsi döntéssel kapcsolatban lásd részletesen: *Juhász Gyula: A Teleki-kormány külpolitikája. 1939—1941.* Bp. 1964.

³³ Teleki Pál miniszterelnök 1940. november 20-i tárgyalásai Hitlerrel, Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozása alkalmából. Schmidt feljegyzését közli: *A Wilhelmstrasse és Magyarország.* 366. sz. irat. 449—452. A feljegyzés tartalmazza Teleki itt említett nyilatkozatát (552. old.).

³⁴ Feltehetőleg az 1940. november 20-i Cianoval folytatott megbeszélésre utal (Documents of German Foreign Policy. Serie D. XI. köt. 366. sz. irat. 637).

azon jóval túlmenően harcoltak. A Volgánál kerültek bevetésre, és ha úgy alakul, Asztrahánig meneteltek volna velünk. — A román parasztfiúk valószínűleg nem egykönnyen értik meg, miért kell hazájuktól, vagy a visszafoglalt területektől ilyen távol harcolniuk. Antonescu befolyására mégis megtették. Németország is harcol anélkül, hogy állandóan területszerzésre számítana. A háború befejeztével visszavonja csapatait Afrikából, Kréta szigetéről, Görögországból és Horvátországból, stb., mert nem tart igényt ezekre a területekre. Mert ha a háborús erőfeszítéseink mértékét a remélhető területgyarapodás kilátásai szabnák meg, nem jutnánk messzire. Németország minden bizonnyal sok olyan területen harcol, amelyre nem tart igényt. A legjobb német tábornok, utánpótlás hiányában veszítette el hírnevét Afrikában. Már hetek óta nincs is a katonáival, mert gyógykezelésre szorult.³⁵

Németország egyébként is mindenütt segítőleg lépett közbe, ahol szorult a kapca. Nagyszámú léghárító-tüzéruveget küldött Tuniszba és Olaszországba; őrt áll az Égei-tengeren, és ezzel összes szövetségését védi. Mindehhez a német nép igen megértően azt mondja, még mindig jobb a Donnál védeni a német hazát, mint Breslau közelében.

Különben is hadsereggel igazságosan kell bánni, és dicséretre csak akkor kerüljön sor, ha azt valóban megszolgálták. Idegen tisztek esetében is ugyanazt a mércét kell alkalmazni. Persze, vannak esetek, amikor az államrezon szempontjai folytán kerül sor kitérítések adományozására, mint az pl. Gariboldi tábornoknak, a keleti arcvonalon küzdő olasz csapatok parancsnokának esetében történt. Egyébként elsősorban a kimagasló személyes bátorságot kell jutalmazni, amire példa Lascar román tábornok³⁶ — és Grossi olasz tengeralattjáró parancsnok kitérítése.

A tárgyalás további során Horthy némileg eltért a főtémától és megenlítette, hogy álmatlan éjszakáin kigondolt egy olyan módszert, amely növelhetné az U-hajók hatékonyságát. Nézete szerint az U-hajók gyenge pontja, hogy csak kis távolságokat tudnak megfigyelni. Ennek a hátráynak leküzdésére, világháborús tapasztalatok alapján, olyan egyszemélyes sárkányra gondolt, amelyet a hajók haladása által keltett légjárás 1 tengerésszel 100 m magasra emelne; ha az ellenség közelében tartózkodó valamennyi U-hajó egy megadott időpontban egyidejűleg felbocsátaná sárkányát, hatalmas tengerrészt tudnának fáradtság nélkül áttekinteni. — A Führer azt válaszolta, mindezeket a dolgokat kikísérletezik a német tengerezetben; ezzel összefüggésben elmagyarázta a fejlődés terén teljesen tájékozatlan kormányzóknak a korszerű elektromos lokátorok működését, amelyek elektromos úton 80 km-es látótávolságot biztosítanak az U-hajóknak, és rámutatott, hogy a felszínen haladó U-hajóra a légitámadás jelenti a legnagyobb veszélyt, amely ellen csak az igen gyors lemerülés nyújt védekezést, de ez természetesen nem hajtható végre, ha a sárkány történetesen éppen a levegőben lebeg.

Horthy ezután, szinte átmenet nélkül, ismét rátért Magyarország és Németország közötti bizalom kérdésére. Eddig mindenkor úgy érezte, bíznak benne. — Ezt a Führer nyomatékosan megerősítette. Változatlanul bíznak Horthyban, de Kállay iránti bizalmuk, miután eljáráásával oly sok kárt tett, teljesen megrendült. Horthy megismételte, hogy ezt az ügyet kivizsgálja. Elismeri, hogy Szent-Györgyi professzor járt Kállaynál, de hozzáfűzte, a fejét teszi rá, hogy Kállaytól nem kapott semmiféle olyan politikai utasítást, mint amit a birodalmi külügyminiszter említett. Horthy azt a feltevését sejtette, hogy ezek a hírek talán Werkmeisteről³⁷ származnak, aki olyan személyeket fogad, akikkel ő (Horthy) nem érintkezik. A birodalmi külügyminiszter cáfolta ezt. Az anyag nem a budapesti német követségtől, hanem idegen missziók jelentéseiből származik. Kállay magatartásának több mozzanata is nagyon tanulságos, így többek között a franciaországi magyar repülőök ügyében elfoglalt álláspontja. Mindezek azt mutatják, magatartása nem teljesen egyértelmű, nem mentes a megalkuvásoktól. Az ilyen kétes magatartás hatása katasztrofális.

³⁵ 1943. márc. 9-én Rommelt visszarendelték Tunéziából.

³⁶ Az 5. román gyalogos hadosztály parancsnoka.

³⁷ Werkmeister, Karl, a budapesti német követség tanácsosa.

A Führer ezzel kapcsolatban megjegyezte, szeretné elkerülni, hogy megismétlődjék az a háborús végzet, amely a világháborúban azért sújtotta Németországot és szövetségeseit, mert nem voltak megalkuvást elutasító vezető személyiségeik. Angliában, de Clémenceau fellépésére főként Franciaországban félreállították a megalkuvásra bujtókat, és ezért tartottak ki ezek az országok. Ő (a Führer) nem akarja, hogy az eddigi áldozatok hiábavalóaknak bizonyuljanak. és elveszítsék azt, amit Németországtól és szövetségeseitől fegyveres erővel senki sem tud elvenni. Őrütség volna feltételezni, hogy ha a német hadsereg nem képes az oroszokat feltartóztatni, ezt egy bolgár—török—magyar kombináció meg tudná tenni. Ezeket elsepernék, a moszkvai bolsevik zsidók megsemmisítenék az értelmiséget, és a tömegeket el sem képzelhető módszerekkel kiirtanák. Ha Németország győz, Magyarország társa lesz ebben a győzelemben, és akkor nagy kulturális felvirágzás korszaka köszönt Európára.

Horthynek ismét kissé elkalandozó megjegyzésére, amely szerint már nem áll fenn százszázalékos egyetértés Mihai Antonescu és a marsall között, a Führer azt válaszolta, Németország nem bízik Mihai Antonescuban, és Antonescu marsall tud erről. Horthy ezután ismét megkérdezte, tulajdonképp mit rónak Kállay terhére. Erre a Führer azt felelte, Kállay magatartásával azt a benyomást keltette, hogy Magyarország már nem bízik Németország és szövetségeseinek győzelmében, ami rendkívül nagy kárt okozott.

A franciaországi magyar pilóták ügyére visszatérve, Horthy megjegyezte, hogy Franciaország magyarországi hadirokkant ügyvivője,³⁸ akit (δ) „rokonszenves nyomorék”-nak nevezett, a magyar pilóták kiküldései megjelent nála, és arra hivatkozott, hogy Magyarország nem áll háborúban Franciaországgal. következőképp nem vehet részt a megszállásban.

Végezetül a Führer még egyszer hangsúlyozta azt a támogatást, amelyben Németország állandóan és minden vonatkozásban részesíti szövetségését. Voltaképp elfogadhatta volna a Bulgáriára, Romániára és Törökországra vonatkozó orosz követeléseket és ezzel elkerülhette volna az Oroszország elleni háborút. Mert saját. rövidebbé vált határát mindig meg tudta volna védeni a szovjet támadásai ellen. De általános európai szempontokból nem vetette oda ezeket az országokat a bolsevikoknak, hanem védelmükben belépett a háborúba. Történelme során még sohasem hagyta el egyetlen szövetségését sem.

E tárgyalás után szűk társaságban fogyasztották el a Führernél az estebédet.

Schmidt

3. sz. irat

Salzburg, 1943. április 18.

FELJEGYZÉS A FÜHRER ÉS HORTHY MAGYAR KORMÁNYZÓ KLESSIHEIM-KASTÉLYBAN. 1943. ÁPRILIS 17-ÉN DÉLELŐTT FOLYTATOTT TÁRGYALÁSÁRÓL.^a

Jelen van a birodalmi külügyminiszter

A tárgyalás, amely inkább társalgásszerűen folyt, a Führer fejtegetéseivel kezdődött, amelyek tárgya az angolok előző éjjel német terület ellen végrehajtott légitámadása volt, amelynek során Salzburg környékén is tisztán hallható volt az ott felbukkant, légiriadót kiváltó két angol gép. A Führer közölte Horthyval, hogy eddig 51 angol repülőgépet lőttek le, majd néhány általános megjegyzést fűzött a légitámadásoknál követett angol taktikához. Találtak olyan dokumentumokat, amelyekben, pl. Frankfurt ellen intézett egyik támadásnál, megmagyarázták az angol pilótáknak, nem kell túl nagy fontosságot tulajdonítani az ipari hadicélpontoknak, a

³⁸ Charmasse, Christian de.

^a P. O. Schmidt követ feljegyzése; RAM film. 41/1—113. Megjelent: Procès des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International. XXXV. köt. Nürnberg-Dok. D—736, 426; valamint: *Andreas Hillgruber*: i. m. 32. sz. irat. 255—259.

bombáikat bátran ledobhatják a lakónegyedekre is. Az angol repülők köreiben tiltakoztak ilyen szemlélet ellen. Ezek a támadások zavarólag hatnak ugyan, de semmi jelentőségük sincs. Az ellenség légitámadásban elszenvedett veszteségét személyi szempontból súlyosabbnak kell tekinteni, mint a más hadműveletek során bekövetkezetteket, mert a légiharcokban mindig a legbátrabbak és legmerészebbek halnak meg, míg a szárazföldi vagy tengeri ütközetekben elesettek átlagot képviselnek a bátrabb és kevésbé bátrak között. Németország egyébként ellentámadásával vár mindaddig, amíg kellő számban állnak rendelkezésre az új típusú repülőgépek, amelyek felülmúlnak minden más gépet, és 2—3 hónapon belül úgy tudnak majd védekezni, hogy az angolok már nem sokat árthatnak nekik.

Az ilyen teherpróbák elviseléséhez nélkülözhetetlen az egységes belső front. Ezenkívül az olyan aszociális elemek ellen, mint a tolvajok, szabotálók és főleg az elsőtétítés idején elkövetett bűntények tettesei ellen drákói intézkedéseket alkalmaznak. Németországban ezekért a bűncselekményekért halálbüntetés jár. Ennek eredményeként a légitámadások idején már nem fordul elő lopás. A bűnözők egyébként 99 százalékban külföldi munkások. — Horthy erre megjegyezte, Magyarország is erélyes rendszabályokat hozott a hasonló esetek megelőzésére, de különösképpen Magyarországon az ilyenfajta bűnözés még mindig nem csökkent. — A Führer azt válaszolta, arra kell nagyon vigyázni, hogy ezek a társadalomellenes elemek ne nőjjenek a kormány feje fölé, mint az a világháborúban történt. Mert akkor már semmit sem lehet tenni. Abban az időben a bűnöző csőceselékét nagyon elnézően kezelték, és így a jó elemek estek el a harctereken, míg a silányok fennmaradtak, és így az erőviszonyok az ő javukra tolódtak el.

A Führer ezt követően ismertette Horthyval a fejadagokkal kapcsolatos német rendszabályokat, amelyeket a legnagyobb rendben léptettek életbe. Németországban nincs „fekete piac”, és a parasztok készségesen szállítják az előírt kvótákat. A kvótán felül a kormány rendelkezésére bocsátott termékekért a hivatalos szervek jelentősen magasabb, — részben kétszeres — árat fizetnek, és most a parasztnak is módja van rá, hogy ilyen módon pénzhez jusson. — Horthy megjegyezte, hogy Magyarországon ez a kérdés sok nehézséget okoz. Eddig nem tudták megszüntetni a „fekete piacot”. — A Führer azt válaszolta, hogy ennek a zsidók az okai, akik a világháború idején a házalást és a csempészt tekintették fő működési területüknek, mint ahogy most Angliában főként zsidókat ítélnak el fejadag- és más hasonló vétségek miatt. — Horthy kérdésére, mit kezdjen most a zsidókkal, miután szinte teljesen megfosztotta őket megélhetési lehetőségeiktől — mégsem ütheti őket agyon — a birodalmi külügyminiszter azzal felelt, hogy a zsidókat meg kell semmisíteni, vagy koncentrációs táborokba terelendők. Más lehetőség nincs. — Horthy megjegyzésére, hogy Németország ebben a vonatkozásban könnyebb helyzetben van, mert nem volt oly sok zsidója, a Führer számadatokat közölt, amelyekből kitűnt bizonyos foglalkozási ágak rendkívül nagymértékű elzsidósodása. — Horthy megjegyezte, hogy erről semmit sem tudott.

Ezzel kapcsolatban a Führer Nürnberg városáról beszélt, amely 400 éven át nem tűrt zsidót falai között, míg Fürth befogadta őket. Ennek eredménye az volt, hogy míg Nürnberg virágzott, Fürth teljesen tönkrement. A zsidók még a szervezés terén is értéktelenek. Szemben azokkal az aggályokkal, amelyekkel ő (a Führer) ismételtelen találkozott Németországban, a zsidók nélkül is minden tovább halad a rendes kerékvágásban. Ahol a zsidók magukra vannak utalva, mint pl. Lengyelországban, ott szörnyű a nyomor és a züllöttség. Mert tisztára élődiek. Lengyelországban ezeket az állapotokat alaposan felszámoltuk. Ha ott a zsidók nem akarnak dolgozni, agyonlőjük őket. Ha pedig nem tudnak dolgozni, pusztuljanak el. Úgy kell őket kezelni, mint a tüdővész bacillusait, amelyek az egészséges szervezetet megfertőzik. Ez nem szörnyűség, ha arra gondolunk, hogy nyulakat és őzeket, ezeket az ártatlan teremtményeket is meg kell ölni, nehogy kárt okozzanak. Miért kellene jobban kímélnünk azokat a vadállatokat, akik a bolsevizmust akarják ránk hozni. Azok a népek, amelyek nem védekeztek a zsidók ellen, elvesztek. Ennek egyik legmeggyőzőbb példája az egykor oly büszke perzsa nép sorsa, amely most örményként tengeti siralmas életét.

Áttérve a nevelés kérdésére, a Führer megjegyezte, él Németországban egy vezető társadalmi réteg, amelytől nem várható el, hogy gyermekeit kézművesnek vagy munkásnak adja. Ez a vezető réteg természetesen arra törekszik, hogy gyermekeit vezető állásokba juttassa. De a nemzeti szocializmus elsősorban a nagy tömegek gyermekeit segíti, akik iránt eddig csak a katolikus egyház érdeklődött, hogy velük fiatalítsa meg a papságát. Az a gondoskodás, amelyben a mai Németország a tehetséges gyermekeket részesíti, lehetővé teszi, hogy azok elfoglalják az addig zsidók által betöltött állásokat, míg azelőtt a német polgárság gyermekei, tanulmányaik elvégzése után, minthogy a zsidók előzönlöttek a foglalkozási ágakat, csak egyszerű kézművességet folytathattak.

Válaszul ezekre a fejtegetésekre Horthy válaszolt a leendő tisztviselők magyarországi képzésének menetét. — Ezután a Führer részletesen ismertette a német nevelésügy módszerét, amelynek alappillére az iskola és a Hitlerjugend, folytatása, a „Napola” (Nationalpolitische Erziehungsanstalten)¹ és az „Adolf Hitler-iskolák”, amelyek minden Gau-ban megtalálhatók; ezekben a válogatott ifjúság különlegesen jó testi, társadalmi és tudományos nevelésben részesül, hogy később mint tisztok, tisztviselők, vagy a pártban szolgálják a hazát. A legfelső fokozat az „Ordensburg”, ahol a jövőendő vezető-nemzedéket készítik fel kemény, de kiváló neveléssel.

Ezt követően a Führer a Lagebesprechung-ra távozott, míg a birodalmi külügyminiszter Horthyval maradt, akinek átnyújtotta az első tárgyaláson szóvatott és kifogásolt események írásos ismertetését. Itt ismét hangsúlyozta, azok nem ügynöki jelentések, hanem idegen követések elfogott és dekódolt táviratai vagy olyan eredeti anyag, amely rendkívüli úton jutott a Külügyi Hivatal birtokába. Szó került közben Ulllein-Reviiczkyre is. A kormányzó elismerte, rá is kissé kétes benyomást tesz Ulllein-Reviiczky, őt nem is kedveli. Ugyanakkor, mint előző nap is tette, határozottan kiállt Kállay mellett. Teljesen elképzelhetetlennek tartja, hogy Kállay olyasmit tegyen, ami eltér az ő (Horthy) politikai vonalától. Éppen azért helyezte tisztségébe, mert Kállayt becsületes embernek tartja, akit mindig nagyra becsült. Azt sem tudja elképzelni, hogy Kállay bármit is elhallgatna előtte, mert ő (Horthy) minden idejét Budapesten tölti, és Kállay rendszeresen beszámol neki. De azt a kormányzónak mégis el kellett ismernie, hogy nem tudta, mit válaszolt Kállay a törököknek.

A megfejtett távirati anyagok alapján a birodalmi külügyminiszter még egyszer megállapította, hogy Kállay, török kezdeményezésre, fenntartás nélkül hajlandó volt a Balkán-szövetséget létrehozni, jóllehet tudta, hogy annak terve Angliától, tehát Németország ösellenességétől származik. Ahogy a táviratból kitűnik, azért küldte Szent-Györgyi professzort Törökországba, hogy teremtsen kapcsolatot ebben az ügyben. Az értesülések szerint a professzornak még egyszer el kell oda utaznia. A Führernek az első tárgyaláson elhangzott szavait idézve a birodalmi külügyminiszter hangsúlyozta, hogy a jelenlegi világkonfliktust ilyen trükkökkel nem lehet megoldani, kizárólag a katonaság vívhatja ki a döntést. Azt a megoldást, amelyet Kállay elfogadott, az ellenség — mint a Führer azt már kifejtette — a gyengeség jelének venné és hátorításként fogadná, hogy a „hármaspaktum”-ból kiemelje egyik-másik szövetséges országot. Ez ellenségeink egyetlen győzelmi esélye, mert katonailag sohasem nyerhetik meg ezt a háborút.

Hogy az ilyen diplomáciai manőverek milyen alkalmatlanok a tervezett célok elérésére, kitűnik a rendelkezésre álló táviratanyagból, amelyben az ankarai angol nagykövet kijelenti, ezekkel a magyarokkal nem lép semmiféle kapcsolatba, és ugyanilyen hűvösen kezeli azokat a magyar megbízottakat, akik a jövőben közeledni próbálnának; mert Magyarországot ellenséges hatalomnak kell tekinteni.²

Ezután a rendelkezésre álló anyag alapján a birodalmi külügyminiszter még egyszer rekonstruálta a török javaslatra a szovjetek ellen irányuló Balkán-szövetség megalakítása körüli események egyes mozzanatát. Az ösztönzést, amely Churchilltől származott, és az adanai konferen-

¹ Nemzeti-politika nevelő intézetek.

² Lásd a bevezető tanulmány ezzel kapcsolatos részét. Hitlernek ez az utalása az Operation Cicero tevékenységét valószínűsíti.

cián hangzott el,³ a törökök, tekintettel az oroszok akkor folyamatban levő előnyomulására, pozitíven fogadták. A magyarok jelentést tettek a törökök kezdeményezéséről és bár a kormány kérte, hogy Berlin állásfoglalásának megismeréséig függesszék fel az ügyet, mégis azonnal hozzájárultak a javaslatához. És mindez abban az időpontban történt, amikor a német ellentámadás sikeres előnyomulása és az oroszok Charkow-környéki 200 km-es visszavonulása következtében a törököket már nem érdekelte ez az ügy, és így a magyarok, elhamarkodott hozzájárulásukkal igen kínos helyzetbe kerültek.

A kormányzó ezekkel az eseményekkel kapcsolatban tájékoztatlanak mutatkozott. Szerinte a török külügyminiszter⁴ azért említette Churchillnek a magyarok részvételét a tervezett Balkán-szövetségben, hogy a válaszból megtudja, miként reagál erre Churchill. Churchill semmit sem válaszolt.

Mikor a birodalmi külügyminiszter összefoglalóan ismét megállapította, hogy a jelenlegi konfliktust nem lehet diplomáciai fogásokkal megoldani, Horthy azt válaszolta, ő nincs erről meggyőződve, de már nem indokolhatta meg véleményét, mert ebben a pillanatban megjelent Meissner államtitkár, hogy a kormányzót átkísérje a katonai helyzetről folyó megbeszélésre.

Schmidt

4. sz. irat

Salzburg, 1943. április 18.

FELJEGYZÉS A FÜHRER ÉS HORTHY KORMÁNYZÓ KLASSHEIM-KASTÉLYBAN, 1943. ÁPRILIS 17-ÉN DÉLUTÁN FOLYTATOTT TÁRGYALÁSÁRÓL.^a

Jelen van: a birodalmi külügyminiszter.

Horthy azzal a megjegyzéssel kezdte a tárgyalást, hogy a Führer által említett sérelmes eseteket hazatérte után haladéktalanul és alaposan megvizsgálja, és azok eredményét írásban közli a Führerrel.¹ — A Führer itt megjegyezte, Németországnak és szövetségeseinek ezt a háborút közösen kell annak legvégső konzekvenciájáig végigharcolni. Ha az előző háborúban Czernin memorandumával nem rendíti meg a Központi Hatalmak belső összetartozásába vetett hitet, akkor a másik oldal feltehetően hamarabb összeomlik. Nézete alátámasztására Lloyd George-ra hivatkozik, akivel több beszélgetésük során felmerült ez a téma.² A háborúban mindenki csak saját magáról tudja, milyen rossz helyzetbe került, de nem tudja, milyen nehéz helyzetben van az ellenfél. Ezért történt, hogy nagy ütközetek kimenetele gyakran egy hajszálon függött. Ha a vesztes tudta volna, milyen rosszul áll a másik fél, kitartott volna és győz. Példaként a königgrázi csatát említette a Führer, amelyben a poroszok délután 4 órakor válságos helyzetbe kerültek. Ezt az osztrákok nem vették észre, és ezért, végül is, a poroszok jobb idegzete győzött. Délután 6 órakor Moltke rágyújthatott híressé vált szivarjára, mert a krízis elmúlt. Ezek a szempontok a mai helyzetben is érvényesek.

A Führer ezután ismét a szövetségi hűséget hangsúlyozta, amelynek Németország, történelme során, mindenkor tanújelét adta. Háborúba került Oroszországgal, mert úgy gondolta, nem vállalhatja a felelősséget azért, hogy az oroszok, akik sáskarajként pusztítottak el mindent, amihez hozzáfértek, befészkeljék magukat a Balkánon. Különösen veszélyesek most, mikor vezetőjük a vitathatatlanul nagy Sztalin, ez az ázsiai vadállat. Győzelmük esetén az oroszok milliókat koncolnának fel. Ezért ezt a háborút csak fanatikus hittel lehet végigküzdeni. Elkép-

³ 1943. jan. 31.

⁴ Menemencoglu Numan, Rifaat.

^a P. O. Schmidt feljegyzése, RAM film. 4/114—124. Közli *Andreas Hillgruber*: i. m. 33. sz. irat. 259—263.

¹ Horthy írásos válaszát lásd: Horthy Miklós titkos iratai. 75. sz. irat. 391—397.

² 1936. szept. 4-én a Berghofban.

zelhetetlen kárt okoz, aki az ellenségben gyengeségünk látszatát kelti. Ha azonban valamelyik szövetségeseünk külön úton kívánna járni, úgy ez a jog mindegyikünket megilleti, és akkor, Németországot is ideértve, mindenki a maga módján kereshetné a háborús konfliktus megoldását. Így Németország, mint a legerősebb ország, még legkönnyebben érhetne el tűrhető rendezést.

Ezzel kapcsolatban a Führer megjegyezte, őt természetesen gyűlölik ellenségei, és ez szerinte teljesen helyes is. De barátai soha se mondassák róla, hogy becsapta őket. Ő (a Führer) megbízható barát, aki soha egy hajszálnyira sem tért el a szövetségestársi kötelezettségeitől. Németország és szövetségesei közös hajóban ülnek, amely viharos vizeken halad, és amelyből senki sem szállhat ki anélkül, hogy azonnal meg ne fulladna. A bizalom egyszeri jelenség. Horthy bírja ezt a bizalmat. De ha az egyszer elvész, már nem állítható helyre. A teljesen egyértelmű bizonyítékok, amelyek Kállay magatartását tanúsítják, egyszer s mindenkorra tönkretették az iránta táplált bizalmat. Ő (a Führer) soha sem tett egyetlen lépést sem anélkül, hogy arról szövetségestársát hűségesen ne tájékoztatta volna. A birtokában levő fegyvereket sem tagadná meg szövetségestől. A német területek ellen intézett légitámadások ellenére most küldtek 200 nehéz légharóító-űteget Olaszországba. De elvárja, hogy szövetségesei hasonló magatartást tanúsítsanak. Ha a szövetségesek hűségesebbek maradnak egymáshoz, mint amilyenek az ellenséges tábor tagjai, sikerül a háborút megnyerni. Mert ellenségeink kölcsönösen egymás örökébe akarnak lépni. Németország viszont elhatározta, hogy sok területet, mint pl. Horvátországot, a háború után átenged szövetségeseinek. Németország nem érdekelt a Földközi-tenger térségében. Ez a terület Németország számára egészségtelen. A zord észak a legegészségesebb éghajlat a németek számára, ezen túlmenően ott egy erős hatalomnak kell őrt állnia. Németországra jutott a nehéz feladat, hogy ott Európa keleti védősáncát védelmezze.

Németország egyébként nem rövid lejáratra, — hanem hosszútávra köti szövetségeit. A szövetségeseivel felmerülő esetleges nézeteltérés lehetőségét eloszlatja. Antonescunak is elmagyarázta (a Führer), minthogy Románia és Németország között a jövőben legfeljebb a német kisebbség ügye adhat okot vitára, a legjobb megoldást a német kisebbség áttelepítése jelenti. Ez is egyik velejárója annak a feladatnak, amelyet a jelenlegi nemzedék nagy férfainak Európa javára el kell végezniük: a béke hosszú időszakát kell biztosítaniuk egész Európa összefogásához és kulturális fejlődéséhez. Ez a megfontolás készítette arra, hogy Délitől németjeit is áttelepítse. Elzászban legalább olyan jól fogják magukat érezni, mint régi hazájukban.³

Horthy itt ismét elkalandozott kissé a témától és visszatért a Führer Czerninrel kapcsolatos megjegyzésére. Czernin nem volt áruló, a királyné kezébe futottak össze a szálak, és Sixtus páрмаi herceg lelkiismeretét terheli az egész ügy.

Majd egészen váratlanul újból a Kállay ellen emelt kifogásokról kezdett beszélni és hangl súlyozta, szilárd meggyőződése, Kállay nem is tud a szemérevetett eseményekről. Kállaytó-harmadnaponként kap tájékoztatást. Kállay feltételenül szilárd jellem és nagyon intelligens ember. A lojalitás olyan fokán, mint ami közte és Kállay között fennáll, teljes képtelenség, hogy ő (Horthy) ne vette volna észre, ha Kállay netán béketaogatással kísérletezett volna. Hogy Churchill mit tárgyalt Inonüvel, azt az utóbbinak végül is csak jobban kell tudnia, mint annak az ügynöknek, aki arról jelentést tett. Ezzel összefüggésben visszaemlékszik azokra a hazug híresztelésekre, amelyek magyar csapatok által végrehajtott, állítólagos fegyveres kivégzésekről szölgáltak; a Führer főhadiszállásán tett látogatása alkalmával ezek a hírek meglehetősen nagy szerephez jutottak, később azonban kiderült, hogy azok teljes egészükben légbőlkapottak.⁴

Ami Magyarország „másnyelvű állampolgárait”, a németeket illeti, azokat mindenki kedveli, mert hűségesek, jó hazafiak és bátor katonák. A magyarok és németek közötti házassá-

³ Hillgruber szerint a déltiroliakat a Krimbe szándékozta Hitler áttelepíteni.

⁴ 1941 áprilisában a bácskai bevonulás idején végrehajtott atrocitásokról van szó, amikor több mint 2000 ember esett áldozatul, köztük német lakosok is. Horthy a Hitlernél tett 1941. április 24-i látogatására utal, amelyről nem maradt fenn feljegyzés. Sztójay április 19-i Hitlerral

gok is igen szerencsések, utódjaik között sok a kimagasló személyiség. Csak a legutóbbi, Basch⁵ vezette izgatások következtében keletkezett lehetetlen helyzet. — A Führer itt közbevetette, ilyen körülmények között az volna a legjobb megoldás, ha a németeket egyszerűen kitelepítik Magyarországról. — Horthy teljesen egyetértett ezzel a gondolattal, és felemlítette a magyarok és szerbek között már lebonyolított lakosságcsereét. Ezután azokról a nehézségekről beszélt, amelyek a német származású magyar állampolgároknak az SS-be történő toborzása során merülnek fel, mert azokat, magyar állampolgárok lévén, rá (Horthyra) eskették fel. — A Führer azt felelte, az SS ilyen tagjait Németország befogadja és azok megkapják a német állampolgárságot. — A magyarországi németek témájához Horthy megismételte, hogy uszítják őket, és példaképp említett eseteket, amelyek egy magyar helyőrségben fordultak elő, és amelynek során az istentiszteletre kijelölt népi német származású katonák megtagadták, hogy az istentiszteleten részt vegyenek; ezeket a katonákat utóbb valóságos diadalmenettel fogadták falvaikban, ami nagyon kellemetlen jelenetekhez vezetett. Németországnak is szüksége van emberekre és ezért, nézete szerint, helyes lenne, ha a magyarországi németeket kicserélnék. Ezzel megnövekednék a magyar élettér is. Ezek a németek lemondanának magyar állampolgárságukról, és felmentést kapnának Horthyra tett esküjük alól. Természetesen elvesztenék állampolgárságukat ezeknek a németeknek a családjai is. — A Führer elfogadta Horthynak a családok áttelepítésére vonatkozó javaslatát.

Végezetül Horthy kijelentette, személyével kapcsolatban nem kell kiemelnie, hogy amíg ő él, Magyarország hűséges szövetséges lesz. Reméli, minden jól megy majd, és ismételtén hangsúlyozta, szilárd meggyőződése szerint Kállay semmit sem tudott arról, amivel vádolták. Mert egyébként biztosan célzott volna ezekre az ügyekre. Ő (Horthy) most becsületes vizsgálatot rendel el ebben az ügyben, és annak eredményét közli majd a Führerrel. A most tárgyalt ügyben nem szabad megfeledkezni róla, hogy Magyarországon még parlamentarizmus van, és az ellenzék, ahol arra alkalom kínálkozik, izgat a kormány ellen és sok hamis állítással operál.

A Führer ezután a Habsburg restaurációjáról beszélt, és kijelentette, az rendkívüli módon megnehezítené Magyarország és Németország együttműködését. — Horthy azt válaszolta, amíg Károly császár él, neki (Horthynak) becsületbeli kötelessége lett volna, hogy megfelelő körülmények között ismét trónjára helyezze Károlyt. De most, miután a császár meghalt, Magyarországnak nincsen semmiféle kötelezettsége a Habsburgok iránt. Örültség volna a trónra ültetni egy ideget, akinek nincs gyökere az országban. Minthogy Amerika kegyeltje, visszahelyezné a zsidókat régi pozícióikba, és feldarabolná a magyarországi nagybirtokot, hogy ezzel megnyerje magának a parasztságot. Ez Magyarország vesztét jelentené. Néhány főnemestől eltekintve, nincsenek hívei. Az országban és a nép köreiből egyetlen követője sem akad. Ő (Horthy) semmiképp sem áll ki mellette. — A Führer egyetértett az elhangzottakkal, és hangsúlyozta a veszélyt, amit a Habsburgok budapesti, újbóli trónralépte felidézne. Ismét azonnal Bécs felé kezdenének intrikálni: mint ahogy Budapest felé folytatnának aknamunkát, ha netalán Bécsben kerülnének trónra. Minden bizonnyal arra törekednének, hogy a trónralépest osztrák—magyar ügyé tegyék. Rooseveltn természetesen ismét Magyarországra akarja hozni Ottót,⁶ ami fokozott óvatosságra int.

A tárgyalás befejezéseként a Führer még néhány fényképfelvételt mutatott Horthynak, amelyek az Atlanti-falról készültek, majd elkísérte a pályaudvarra, ahol elbúcsúzott tőle.

Schmidt

folytatott tárgyalásairól — ahol a német lakosok agyonlövetele miatt erőteljes tiltakozás történt —, készített feljegyzést közli: DGFP. Serie D. XII. 371. sz. irat; Ribbentrop ezzel kapcsolatos táviratát Erdmannsdorff-hoz közli: A Wilhelmstrasse és Magyarország. 394. sz. irat. 579—580.

⁵ Basch Ferenc, a Volksbund elnöke (1938—1945).

⁶ Célzás a különböző amerikai föderációs elképzelésekre, s Habsburg Ottó Roosevelthez fűződő kapcsolataira. Erről részletesen: *Csonka Emil*: Habsburg Ottó. München. 1972.

5. sz. irat.

A NÉMET KÜLÜGYMINISZTERIUM FELJEGYZÉSE
A MAGYAR KORMÁNYZÓIHOZ^a

Klessheim, 1943. április 18.

Néhány hónap óta fokozódó mértékben kap a német kormány jelentéseket, amelyekből kitűnik, hogy a Kállay úr miniszterelnöksége alatt hivatalban levő magyar kormány olyan külpolitikai magatartást tanúsít, amelyet, végső fokon, nyilvánvalóan defetista beállítottsága diktál. Kállay úr szemelláthatólag elvesztette a hármaspaktumhoz tartozó hatalmak győzelmébe vetett hitét, és e beállítottságából kiindulva eltűri azokat a politikai lépéseket és intrikákat, amelyekről feltétlenül tudomással kell bírnia, és amelyeknek az a céljuk, hogy a hármaspaktum hatalmainak háborús erőfeszítéseiben a lehető legcsekélyebb mértékre csökkentésük Magyarország részvételét, — ha csak nem éppen arra irányulnak, hogy kapcsolatba kerüljenek az ellenséggel, és előkészítsék Magyarország kiválását a hármaspaktumhoz tartozó hatalmak egységes tömbjéből.

Kállay kabinettjének ezt a magatartását tükrözi a teljesen megbízható jelentések egész sora, amelyek szerint magyar személyiségek növekvő számban utaznak semleges külföldi országokba, hogy ott angol vagy amerikai személyiségekkel kapcsolatot létesítsenek, ismételten kijelentsék, hogy a magyar nép érzelmileg tulajdonképp németellenes, és ezen túlmenően, meggyőződése, hogy a tengelyhatalmak elvesztik a háborút. Ennek az irányzatnak legfeltűnőbb eseménye Frey András (a „Magyar Nemzet” szerkesztője), valamint Mészáros Gyula és Szent-Györgyi Albert professzorok törökországi utazása. Szavatoltan megbízható forrásból a német kormány arról értesült, ezeknek az utazásoknak az volt a céljuk, hogy juttassanak az angolok kezéhez olyan információt, amely szerint a magyar kormány elhatározta, semmilyen körülmények között sem harcol angol és amerikai katonaság ellen. Szent-Györgyi professzor odáig ment, hogy az amerikaiak egyik konstantinápolyi ügynökének egy emlékiratot adott át, amely egyenesen felajánlja a titkos katonai együttműködés felvételét az angolokkal és amerikaiakkal arra az időpontra, mikor Németországnak komoly invázióval kell számolnia. Ekkor Magyarország beengedheti területére a Szövetségesek hadseregét.

A magyar kormány ahelyett, hogy az ilyen hazaáruló aknamunkával szemben kategorikusan fellépett volna, semmit sem tett ellene, sőt, ezen túlmenően, ezeket az utazásokat elősegítette és támogatta. Egy teljesen szavahihető jelentés szerint Frey András szerkesztő, ismeretlen megbízótól kapott, titkos megbízatásának végrehajtását megkönnyítették Törökországban azok az ajánló lépések, amelyeket Ullein-Reviczky úr, a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője tett Frey érdekében az egyik semleges ország, nyilvánvalóan Svédország, diplomáciai képviselőjénél. Szent-Györgyi professzor is kifejezetten arra hivatkozott Konstantinápolyban, hogy elutazása előtt járt a magyar miniszterelnöknél, aki arra kérte, közölje Amerika törökországi nagykövetével,¹ hogy ő, a miniszterelnök, egyetlen további katonát és egyetlen fegyvert sem bocsát a Német Birodalom rendelkezésére, és bár szakadatlanul szól a zsidók ellen, valójában semmit sem tesz ellenük és 70 000 zsidó menekültet védelmez Magyarországon; jelenleg azonban nem folytathat más politikát, mert különben a németek megszállják Magyarországot, és minden zsidót kiirtanak. Sőt Szent-Györgyi professzor kijelentései szerint Ullein-Reviczky azt is közölte vele, mód nyílnék az Angliával és Amerikával való titkos katonai együttműködésre, amennyiben a szovjetoroszok nem vonulnak be Magyarországra és Magyarország szomszédjai nem kapnak szabad kezét Magyarországra ellen.

^a O. L. Küm. Szent-Iványi Kézirat. 812. old. Közli: Allianz Hitler—Horthy—Mussolini. Bp. 1966. 119. sz. irat. 346—350.

¹ Laurence Steinhardt.

A kiküldöttek ilyenirányú külföldi tevékenységének támogatása természetesen azt a véleményt keltette az ellenséges hatalmokban, hogy a magyar kormány belefáradt a háborúba és elhatározta, az első adódó alkalmat megragadva kiugrik a hármaspaktumot alkotó államok táborából. Mint az a német kormánynak ugyancsak teljesen szavahihető forrásból tudomására jutott, ez a magatartás az ellenséges táborban annak a kérdésnek a felvetéséhez vezetett, nem lenne-e helyesebb az ilyen nemhivatalos magyar küldötteket elvből elutasítani, hogy így kényszerítsék a magyar kormányt arra, hogy mielőbb határozza el a Szövetségesek elleni háború beszüntetését.

Magyar részéről az ellenséggel való kapcsolat felvételére vonatkozó információk szerint igen jelentős esemény Barcza, volt londoni magyar követ legutóbbi római útja. A német kormány előtt ismertté vált megbízható jelentések szerint elsősorban arra történt kísérlet, hogy a Vatikán érdeklődését felkeltsék a magyarok békevágyára, és ezen az úton jussanak érintkezésbe az ellenséggel.

A Kállay-kormány által tűrt magyar akciók nyomán a tengelyhatalmak táborának a győzelembe vetett hitével kapcsolatban szükségszerűen katasztrofális benyomás alakult ki az ellenséges hatalmak körében, amit még különösen kiemelt az az érthetetlen magatartás, amellyel a Kállay-kormány Numan Menemencioglu, török külügyminiszter bizonyos elgondolását fogadta. Ez az esemény így zajlott le:

Churchill és Inonü, török államfő adanai találkozását röviddel megelőzően az angol kormány arról értesítette a török kormányt, kívánatosnak tartaná, ha a délkelet-európai országokból Törökország vezetésével egy későbbi időpontban megalakítandó blokk tervét felvetnék. A török kormány magaévá tette ezt a kezdeményezést és számos délkelet-európai állam képviselőivel kezdett erre vonatkozó kötetlen és kötelezettség nélküli eszmecsere-t. Kállay úr, a magyar miniszterelnök, március 10-én közölte a budapesti német követtel, hogy a török kormány javaslatot tett a magyar kormánynak egy olyan szerződés megkötésére, amely a bolsevizmus ellen irányul és amelyhez az összes délkelet-európai állam csatlakoznék. Kállay úr azonnal hozzáfűzte, szándékában áll a törököknek megüzenni, hogy a tervezet nagyon érdekli és közelebbi részletek ismertetését kéri. A budapesti német követ erre megkérte Kállay urat, a törökökkel folytatandó tárgyalásai előtt várja be Berlin állásfoglalását ebben az ügyben. Ennek ellenére a magyar kormány Vörnle ankarai követe útján közölte a török külügyminiszterrel — aki ezt elhíresztelte —, hogy Magyarország meglepéssel vette tudomásul, hogy tervbevétték részvételét egy délkelet-európai konföderációban. Sor került erre a magyar állásfoglalásra, jóllehet Budapesten tisztán látták, hogy a török tervezet angol—amerikai pártfogást élvez. Mindenképpen ezt bizonyítja Ullcin-Reviczky úrnak a budapesti német követség egy tagja előtt tett kijelentése, amely szerint az angolok és az amerikaiak maguk is érdekeltek benne, hogy a bolsevizmus a régi orosz területre korlátozódjék, és ezért nem állnának elutasítólga a délkelet-európai országok olyan megállapodásával szemben, mint azt a török kormány indítványozta.

Egyébként már a török külügyminiszter Vörnle követnek adott válasza is meggyőzhette a magyar kormányt, mennyire helytelen volt az angolok ösztönzésére elhangzott török tervet elfogadni. Mert Numan Menemencioglu Vörnle közlésére azt felelte, csupán a bolsevista veszély fokozódásának idején akart a Balkán-szövetség ügyében tárgyalásokat kezdeni, ma azonban nem tartja szükségesnek e kérdés napirendre tűzését. A török külügyminiszter közölte az ankarai német nagykövettel, mennyire meglepte, hogy a magyar kormány kötelezettség nélküli kezdeményezését ilyen lelkesen fogadta, azt konkrét javaslatnak tekintette, és úgy is kezelte. Mint azt teljesen megbízható források közölték, ellenségeink táborában Magyarország magatartását, amit a törököktől természetesen azonnal megtudtak, annak bizonyítékául fogták fel, hogy Magyarország a tengelyhatalmak táborából ki akar válni és más politikai kombinációhoz kíván csatlakozni.

Más vonatkozásokban is megmutatkozott a Kállay-kormánynak az a törekvése, hogy eltávolodik a tengelyhatalmaktól és a tényleges hadviselésből, ha arra lehetőség nyílik, kiválik. Mint azt a német kormány szavahihető forrásokból megtudta, Kállay miniszterelnök a képviselő-

ház Külügyi Bizottságának február 19-i ülésén világosan kijelentette, ebben a háborúban Magyarország csak az oroszok elleni konfliktusban vesz részt Németország odalán, a tengelyhatalmaknak az angolok és amerikaiak elleni harcához nincs semmi köze. Hogy a német kormány tudomására jutott jelentések helyesen tükrözik a magyar miniszterelnök magatartását, az kitűnik a magyar kormánynek a budapesti német követséggel szemben egy legutóbb felmerült kérdésben elfoglalt álláspontjából is. Így a német követségnek arra a kívánságára, hogy Magyarország, Német- és Olaszország példáját követve, szakítsa meg a kapcsolatot Chilével, a magyar külügyminisztérium helyettes vezetője² arra az álláspontra helyezkedett, hogy a háromhatalmi paktumban való részvétele nem kötelezi erre Magyarországot. Április elején pedig Vörös tábornok, a magyar vezérkar hadművelleti osztályának főnöke közölte a budapesti német légügyi attaséval,³ hogy a jelenleg átképzés céljából Franciaországban tartozkodó magyar repülőrajokat semmi esetre sem szabad ott az ellenség ellen bevetni, mert azokat Oroszország ellen tervezik bevetni. Ez a közlés világosan megmutatta, a magyar kormány arra törekszik, hogy semmiképp se bonyolódjék harci cselekményekbe az angolokkal és amerikaiakkal.

De az is nyilvánvaló, hogy a Kállay-kormány azon iparkodik, hogy a lehetőségek szerint csökkentse Magyarország részvételét a bolsevizmus ellen folytatott háborúban, és így a háborúból is kiválgék. Világosan kitűnt ez azokból a nyilatkozatokból, amelyek a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője, Ullein-Reviczky úr részéről a f. é. február 24-én tartott budapesti sajtókonferencián elhangzottak. Azok során Ullein-Reviczky úr kifejtette, az ország érdekeit sértik azok a, bizonyos oldalról szüntelenül és nyilvánosan hangoztatott követelések, amelyek Magyarország fokozottabb részvételét sürgetik a keleti fronton. Más szövetséges, mint pl. Japán, sem vesz részt a Szovjetunió elleni háborúban, és ezért senki sem tesz nekik szemrehányást. Nem kellene állandóan azzal próbálkozni, hogy a bolsevista veszély emlegetésével a nemzet teljes ereje keletre kerüljön.

Mindehhez még meg kell jegyezni, a német kormány számára Ullein-Reviczky úr fenti kijelentései csak újabb bizonyítéka annak a már régen felismert magatartásnak, amelyet a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője Magyarország háborús részvételével kapcsolatos minden kérdésben tanúsít. Annak bizonyítására, hogy Ullein-Reviczky úr mennyire támogatja az ellenség elképzeléseit, példaként említhető, hogy a közelmúltban arra kényszerítette a magyar sajtót, különkiadásban tegye közzé az amerikai protestáns egyházak úgynevezett hat békepontját.

A Kállay-kormány általános magatartására jellemzőek végül azok a jelentések, amelyeket nem a magyar ellenzékől, hanem a kormánypárt köreiből kapott a német kormány, és amelyek szerint a magyar kormány mai összetétele mellett nem érhető el sem Magyarország erőteljesebb bekapcsolódása a haditermelésbe, sem a magyar mezőgazdaság terméshozamának fokozása. A kormány ingadozik és ellenségeink felé hajlik.

² Ghyczy Jenő.

³ Fütterer, Cuno Heribert.